

*Egy vita margójára**Sütő András és A Hét*

(Magam mentsége: miután *A Hét* című marosvásárhelyi hetilapban 2005-ben lezajlott vita anyaga már nem lelhető föl teljes egészében az interneten, s többszöri egyéb próbálkozásom is sikertelen maradt, a megjelent cikkek sorából néhány hiányzik az alább szemlélendők közül.)

I.

Hosszú, hangnemében nem egyszer durva, esetenként személyes ellenszenvtől is sistersgő, más esetben fölényeskedően gúnyos modorú, majd inkább kimúlt, mintsem – pár cikket leszámítva – komoly, értékelhető eredményeket, következtetéseket szülő sajtóvita kelthette föl 2005 januárjától nagyjából nyár közepéig *A Hét* olvasóinak a figyelmét. A vitaélénkítőnek, de inkább talán vita-összefoglalónak szánt vezércikkben (*Sikeres kudarc*, 2005. június 28.) Parászka Boróka főszerkesztő felemásnak minősítette az addigi több hónapos cikkfolyamot, a kudarcra számos példát felsorolva. Kudarc-ként, a legnagyobbként értékelte, hogy a vita az általa remélt iránytól messze eltért: „azt gondoltam, első perctől nyilvánvaló lesz, hogy nem Sütő Andrásról, még csak nem is pusztán Földes László igaztalan sorsáról fog folyni a vita. Hanem arról, hogy hogyan viszonyulunk mindahhoz, amit pl. Sütő András (vagy bármely más tekintély) egykor képviselt, és hogyan látjuk azt, amit ma képvisel. A vita tehát, bármily kényelmetlen: rólunk, aktív kultúrafogyasztókról és -teremtőkről szólt volna.”

Láthatjuk majd, ebben nem volt teljesen igaza a főszerkesztőnek, mert a vita többé-kevésbé éppen arról szólt, hogy a vitafelek miképpen viszonyulnak Sütő Andrásához, s épp nem arról, miképp viszonyulnak a vitaindítóban fölvetett problémához: a hatalom értelmisége–az értelmiség hatalma a romániai ötvenes évek magyar kisebbségi közösségeiben, illetve a romániai politikai, kulturális közéletben. Vagyis ahhoz a „viszonylat-komplexumhoz”, amit majd hozzászólásában (*Megjegyzések egy esettanulmányhoz*, 2005. február 24.) Gálfalvi Zsolt fejt ki: „Ez a viszonylat-komplexum különösen összetett és konfliktusos a totalitarista hatalom közegében, amelynek lényege a teljes és minden átfogó egyneműsítésre irányuló erőszak. A többnemzetiségű társadalmakban mindezt elkerülhetetlenül még inkább bonyolítja a nemzeti komponens léte. A totalitarista hatalom és az értelmiség szövevényes alapvető konfliktusossága a mindennapok sodrában és egyéni magatartás-változatokra lebontva csapdahelyzetek és kényszerpályák sorozatát jelenti, olyan helyzeteket, amelyekben a választás lehetősége végtelenen behatárolt. Különösen jellemző ez olyan időszakban, mint Romániában az

1958 közepét követő, a magyar forradalom és szabadságharc hatását és egészében az előző években a totalitarista hatalomgyakorlást megkérdőjelező, nemzetközi méretű törekvéseket elfojtani szándékozó megtorlási hullám tombolt.” A Földes-ügy egy ilyen csapdahelyzetben alakult ki, írja: de a vitázók többsége, különböző okok miatt, elsősorban Földesre (de főképpen Sütőre) s nem annyira a korra jellemző csapdahelyzetre koncentrált.

A főszerkesztő fönt jelzett írása pedig, azáltal, ahogyan a további témákat, megvitatandó kérdéseket sorolja, javasolja (egyben a saját „kultúrafogyasztói” Sütő-viszonyát is kifejezve), még inkább Sütő András személye felé terelte a potenciális vitázókat: „...volt valamikor egy kísérlet a Sütő-örökség feldolgozásáról. No de lássuk be, azóta ez a kör nem tett mást, mint újrajátszotta azt az irodalompolitikai hatalomátvételt, amelyet egykoron Sütő András és kortársai is megvítak. Működésük kb. épp annyi, mint ami az egykoriaké volt: a politikai hatalom zsarolása, majd az azzal való kiegyezés. És láss csodát: esztétikai vonalon kb. ugyanolyan ritmusban amortizálódnak, mint ahogyan az elődök... Most érkezünk el a protokolláris és semmitmondó irodalmi csevelytől, a vállveregetéstől vagy az értetlenkedő elfordulástól (mert lássuk be, ma Sütő András darabjai sehol sincsenek színpadon Erdélyben, az iskolákban sem kötelező tananyag) a valódi újraolvasásig. Mert meggyőződésem, hogy ezt az életművet nem lehet lesöpörni az erdélyi köztudatról, így vagy úgy (sajnos vagy hála istennek) ott a nyoma rajta. Ez tehát egy program. Amit én az önmagába forduló, magyar nacionalizmussal terhes közösségi tudat megtisztításának programjaként tudnék összefoglalni.”

E határozott elvi álláspont (tehát: Sütő magyar nacionalizmusa, valamint az életműve iránti érdektelenség, amely nemcsak a Sütő-művek amortizálódását jelenti, de azokét is, akik e műveket esztétikai értéként írják le) mellett a cikk szövegösszefüggéseiből az is kiderül, hogy a főszerkesztő szerint a vélemények cenzúra nélküli „pro és kontra” közlése lehet talán a hiányérzetét enyhítő, bár halvány lapszerkesztői elégedettség oka. Ezt a cenzúrát kizáró főszerkesztői gesztust Parászka Boróka utóbb majd hibás döntésnek gondolja (Miért buktattuk meg a Sütő-ügy után a Szilágyi-ügyet is? *A Hét* online, 2006. október 21.), így tehát az egyetlen sikermozzanatot is a kudarc-tényezők közé számúzhatjuk. „A szólásszabadság az első és legfontosabb feltétele az érdemi vitának” – vélte kezdetben a főszerkesztő, de hogy a szabadosságnak értelmezett szabadság nem csupán bizonyos cselekvési, döntési szituációkban lehet kártékony, hanem beszédhelyzetekben is, ezt – egyetlen – hozzászólásában (*Traumát oldó emlékezés?* 2005. február 24.) Sütő András veti majd föl. „A sajtószabadság mindenekelőtt törvényes felelősségviselés mindazok életéért, akiket a sajtószabadság zsoldosai napon-ta ledöfnek”: döfés, amolyan verbális lovasroham pedig jócskán akadt a vitában. A félidős főszerkesztői cikk után pedig éppenséggel megszapordtak a kard(nyelv)csapások, s a tegező, személyes barátságokra utaló retorika alapján érzékelhető lett, hogy főleg már főképp az egy szellemi-szemléleti-ideológiai körbe tartozók támadtak egymásnak, illetve fejezték ki nem mindig úri modorban az egymás véleményével szembeni averziójukat. Stefano Bottoni (2005. június 21.) *Zárszó helyett* című rövid írásában arról beszélt: „...végre tisztázzunk egy sajnálatos félreértést: tanulmányom nem Sütő András személyét vagy képességeit elemezte... Tanulmányomat elsősorban a dőb-

benet szülte. Az a döbbenet, ami akkor fogott el, mikor felfedeztem a kollektív emlékezet által konstruált és irányított múlt és a dokumentálható valóság közötti erős különbségeket. Mégis úgy érzem, nem ez volt a tanulmány és a vita legfontosabb hozadéka és tanulsága. A kulcskérdés az 1918 és legfőképp az 1945 utáni (magyar) kisebbségkutatás újraértelmezésének szükségessége és időszerűsége.” Amikor ezt írta, még nem tudhatta, hogy főszerkesztője bő egy évvel később az akkor már csak online változatban létező lapban (*Miért buktattuk meg...*) igen kemény szavakkal ítéli meg Bottoninak a Földes-üggyel kapcsolatos kutatási módszereit, tevékenységét, a dolgozatát végül is meg némi önkritikával a saját lapjának cselekedetét is, hogy tudniillik egyáltalán vitára bocsátotta a Bottoni-cikket. Azaz a félidei sikeres kudarc keserédes érzelmi-hangulati állapotából a vita után egy esztendővel a főszerkesztői önvizsgálat már csak a bukás kesernyés érzetét tudhatja említésre érdemes tényezőnek.

A némi önkritikával kifejezésre pedig a végén próbálunk magyarázattal szolgálni.

A vita augusztusban elhalt. Mögötte ottmaradt egy mélyen megbántott, megsértett ember, Sütő András, akinek már sem ideje, sem ereje nem maradt arra, hogy az igaztalannak érzett vádak alól tisztázza magát.

II.

Stefano Bottoninak *A hatalom értelmisége–az értelmiség hatalma – A Földes László-ügy* című írása (mely előbb a *Korall* 2004. decemberi számában látott napvilágot, majd a romániai magyar hírportál, a *Transindex* közölte 2005. február 15-én, sőt, később kötetben is megjelent: *Autonóm magyarok? Székegyföld változása az ötvenes években*. Szerk. Bárdi Nándor. Csíkszereda, 2005, Pro-Print Könyvkiadó) nem az első cikk, amely *A Hétfőben* Sütő Andrással, illetve a romániai ötvenes évek magyar kultúrpolitikájával, értelmiségének helyzetével kísérlet meg foglalkozni. 2005. január 12-én közölte az újság Biró Béla *Zsidónak (is) lenni* című dolgozatát, amely Várdy Péter és Tóth Imre beszélgetéseinek kötetére (*Az életben van, amit az ember nem tesz. És tesz...* 2004, Pont Kiadó) hivatkozik. A Várdy Péternek (1935-ben, Budapesten született, 1956-ban Hollandiába került, villamosmérnök és filozófus) Tóth Imre romániai, zsidó származású magyar matematikus-tudományfilozófussal készített mélyinterjúja alapvetően életútinterjú, melyben Biró Béla megfogalmazásában „a romániai magyar (s impliciten a kelet-közép-európai) történelem olyan fejezetéről kapunk első kézből származó információkat, amelyekről '45 után az események részesei nem beszélhettek, '89 után pedig beszélhettek volna ugyan, de nem igen volt már kedvük hozzá” – a Kommunista Pártról tudniillik, melynek Tóth Imre „kamaszkorától tagja volt”. Biró Béla szerint Tóth Imre tárgyilagosan, a „geométer precizitásával rögzíti a tényeket”, „szenvédélyesen” szereti az „igazságot”, „lefeagyverzően szókimondó” és „sohasem dogmatikus”, „elmondja, amire emlékszik, és úgy, ahogyan emlékszik”. Sütő Andrásra például így: „A Romániában élő magyarok esetében a magyarság erkölcsi mércéje nagyon engedékeny és képlékeny. A lényeg az, hogy ők magyarok. Meg van engedve Sütő Andrásnak, hogy kollaborált, és a magyar események után ezzel csinált karriert. Hogy nagyon

tehetséges író, ez igaz, de ezzel még senki sem futott be karriert. Sem mint román tehetség, sem mint magyar tehetség, Romániában aztán végleg nem. Hogy ő Központi Bizottság tagja vagy póttagja lett, ilyen meg olyan elnök, hogy ilyen meg olyan kitüntetésben részesült, ezt mindig meg lehetett indokolni a tehetségével, de mindenki tudja, hogy a tehetség, egy olyan államban, mint Románia, nem volt elég ahhoz, hogy valaki olyan pozíciókhoz és díjakhoz jusson, mint ő. Mindenki tudja róla, hogy önkéntes szolgálatokat tett Pártunknak. Politikai karriert ezzel csinált. Ennek egyik áldozata legjobb barátom, Földes Laci volt. Én az egészről tőle tudok, aki frissen informált a vele zajló eseményekről. ...Hogy Sütő András tehetséges író, az biztos. Közben biztosan már régen meg is bánta, amit csinált. ...Sütő András kiváló hazafi, aki ezt valamiért csinálta. Biztos, hogy szenved vagy szenvedett miatta, megbánta, megutálta, és már rég abbahagyta. Aztán kiűt belőle a nagy ellenzékiesség, amit ő akkor is hordozott magában, amikor csinálta. Ő nem antiszemita, ezt egészen biztosan nem lehet rámondani.”

A Biró Béla-cikk tehát mintegy előkészítette az utat a nagyjából egy hónap múlva megjelenő Bottoni-dolgozathoz, melynek immár harmadszori sajtónyilvánosságát *Fegyelmezett csend* című, a vitát megnyitó vezércikkében (ugyancsak 2005. február 17-én) így indokolja a főszerkesztő: „Az erdélyi magyar társadalom érzékenyen figyel minden olyan dokumentumot, döntést, ami az egykori pártállam állambiztosságával, hatalmi szerveivel való együttműködést illeti. Mindaddig, amíg nem az erdélyi magyar társadalom valamely ismert tagja az érintett. Amint felmerül egy név, egy kényesebb ügy: fegyelmezett csend ereszkedik ránk. Mert mindannyian tudjuk, milyen nehéz ezekkel. Hogy a nemzeti megmaradásnak milyen ára volt. (Sőt: milyen ára van.) ...Stefano Bottoni, a kívülről jött ember szembesít önmagunkkal. Hajdu Győző, Sütő András, Gálfalvi Zsolt, Földes László érintett a (több-kevésbé) feltárt történetben”.

Bottoni fiatal (1977-ben született), olasz (valamilyen ágon pedig föltehetően magyar) származású, bolognai történész, aki diplomamunkáját is a kelet-közép-európai magyar kisebbségek 1944–48 közötti helyzetéről írta, doktori disszertációját pedig a romániai Magyar Autonóm Tartomány 1952–1960 közötti helyzetéről. Fő kutatási területe is ez. Ösztöndíjjal levéltári kutatásokat végzett Bukarestben és Marosvásárhelyen is. 2003-tól, a Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja vendégkutatója. 2005/2006-ban a Bolognai Tudományegyetem oktatója. Tanulmányának „útmutatója” eligazít a témával való találkozását s tudományos kutatási céljait illetően. „A Magyar Autonóm Tartomány pártbizottsági iratai között teljesen véletlenül fedeztem fel azokat a tájékoztató/feljelentő anyagokat, amelyek elindították a »Földes-ügyet«. Szabó Gyula 2001-ben megjelent monumentális kötetének olvasása döbbenett arra, hogy az 1959-es *Utunk* pártszervezeti gyűlése – amelynek a Szabó által közzétett jegyzőkönyve kétséget kizáróan hiteles és pontos – azokra az 1958-as feljelentésekre épült, melyek 1958 augusztusában Marosvásárhelyről indultak egyenesen a Központi Bizottságba.” A bevezetőből annyi egyértelműen kiderül, hogy a szerző autentikus, mintegy a levéltári dokumentumokkal egyenértékű anyagnak tekinti az általa sem látott, csak Szabó Gyula könyvében (*Képek a kutyaszorítóból*. Csíkszereda, 2001–2002, Pallas-Akadémia) idézett *Utunk*-beli jegyzőkönyv állításait s azt is, hogy Földes László *Utunk*-főszerkesztő menesztésének okát, elismerve Földes önvédelmi

kapkodását, egyértelműen a marosvásárhelyi *Igaz Szó* szerkesztőségi köréből származó följelentésekben látja. Földes László irodalomkritikus és lapszerkesztő volt, 1956 és 1958 között a kolozsvári *Utunk* főszerkesztője. 1958-as leváltása után, 1959 januárjában kizárták a kommunista pártból, és publikálási tilalommal is büntették. Bottoni véleménye: „Az *Igaz Szó* szerkesztői által megfogalmazott vád szerint liberális, revizionista, pártellenes nézeteket vallott, és ebben a szellemben tanította az általa támogatott fiatal kolozsvári magyar írókat... A megértés kulcsa a különböző értelmiségi csoportoknak a hatalomhoz való viszonya, illetve a hatalom birtoklásának illúziója. Ez utóbbi az *Igaz Szó* szerkesztőit jellemezte, sőt arra sarkallta őket, hogy vélt hatalmukat érzékeltessék is vetélytársaikkal.”

Talán épp az „empatikus kívülálló egzisztenciális állapota” lehet az oka annak, hogy az eset ok-okozati összefüggéseit ennyire leegyszerűsíti a szerző: viszont a tanulmány egésze erre a kezdeti egyszerűsítésre rácafolva, a továbbiakban gazdagabb, szélesebb spektrumú ok-okozati láncolatot épít fel. Kitér például arra a tényre, mely szerint a magyarországi '56-ot követően Romániában is országos méretű volt és nemzetiségre való tekintet nélkül sújtott le a megtorlási hullám, s tény az is, hogy a megtorló intézkedésektől a magyarok szenvedtek leginkább. A hatalom stratégiája nem feltétlenül az elkövetett bűnök megbüntetésére épült, hanem a többség-kisebbség viszonyát akarta újraprendezni. Ebben a politikai légkörben „az erősödő ideológiai nyomás közepette az *Utunk* állandóan lavírozott az éppen aktuális vonalhoz való igazodás és a nemzeti kultúramentés szerepe között. Földest elméleti tájékozottsága, sokrétű olvasottsága és jeles kritikai attitűdje ugyanakkor ideális célponttá tette a hatalom számára. Miután a párt az 1958. június 9–13-a között lezajlott plenáris ülésén meghirdette a mindenmű politikai és területi revizionizmus elleni harcot, világossá vált, hogy mindez Földest is érintheti, aki különböző társaságokban többször is kritikus hangot ütött meg a hatalommal szemben.” Ahhoz azonban, írja Stefano Bottoni, hogy Hajdu Győző, a vásárhelyi *Igaz Szó* akkori párt- és elvhű főszerkesztője elindíthassa a Földes elleni ideológiai-politikai támadást „folyamatosan információra volt szüksége Kolozsvárról. Ezt biztosította Sütő, aki 1958 áprilisától, miközben továbbra is szerepelt az *Igaz Szó* szerkesztői között, az *Utunk* szerkesztőbizottságába is bekerült, bár ebben a lapban nem találkozunk írásaival.” A „támadás” közvetlen kiváltója a cikk szerint egy Földes-dolgozat volt. Augusztus 7-én és 14-én „Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért” címmel Földes egy „doktriner” írásban a magyar irodalomkritika hiányosságait támadta, s „kioktató stílusú fejtegetése egy sor konkrét példával” bizonyította, hogy „...főleg Sütő, Gálfalvi és Hajdu tanulmányai”, vagyis a marosvásárhelyi *Igaz Szó* írói, „ideológusai és szerkesztőtársai követték el a legsúlyosabb politikai hibákat”.

Földes tehát úgy védekezett, hogy támadott. Hajdu is: a viszonttámadás nem késett soká. „Augusztus 20. és 25. között Hajdu Győző, Sütő András és Gálfalvi Zsolt külön-külön, magyarul, majd 29-én, Kovács Györggyel együtt, román nyelven fordultak a Központi Bizottsághoz, egyenesen az agitációs és propaganda osztály vezetőjéhez”, Földes megbüntetését kérve. „Minden kétséget kizáróan Hajdu lehetett az akció mozgatórugója, aki egy 25 oldalas irodalompolitikai jellegű vádirattal járult hozzá Földes leleplezéséhez. A két »társ szerző«, Gálfalvi és Sütő 1956-ban rövid időre szembe-

fordult a magyarországi forradalom hivatalos értékelésével, és Földes László liberális vonalát követte. [...] »Megtérésük« és annak kinyilvánítása Hajdu céljait szolgálta, elsősorban azért, hogy bizonyítsa a lapja által képviselt kemény vonalat.”

Ezek a följelentő levelek vezettek tehát ahhoz, írja Bottoni, hogy nem sokkal később Földes Lászlót a laptól is, a pártból is menesztették. Konkrétan főképp Hajdu Győzőé: „Ilyen embernek semmi keresni valója [sic] nincs a munkásosztály forradalmi pártjában. De ilyen pártellenes revizionista irodalmárnak életünkben sincs mit keresnie. Különösen nincs helye az *Utunk* szerkesztőségének az élén, de nincs helye egyetlen szerkesztőségünkben sem. Javaslom, hogy a párt illetékes szervei végezzenek széles körű vizsgálatot a fenti kérdésben.” Aki viszont, összegezzük Bottoni helyzetértékelését, Sütő Andrást használta információs forrásként, mondjuk ki: besúgóként ahhoz, hogy az *Utunk* belső köreiből származó, Földesre nézve kompromittáló mondatokat, azaz a följelentés vádpontjait színező, azt megalapozó információkat szállítson.

III.

Az írás, bár Földes László esetét, körülményeit „dráma”-ként, „tragikus ügy”-ként értékeli, s a korszak számos, valóban drámai, mert súlyos bírósági ítéletekkel, börtönnel, Duna-deltás munkatáborral végződő ügyei sorában nem igazán jelentős és semmiképp nem tragikus Földes-ügyet, hogy úgy mondjuk: érdemén felül traumatizálja, azért épp a nem kellően árnyalt viszonylatrajz, a kívülállásból eredő helyzetértékelési bizonytalanság, több, főképp következtetési hiba okán, a hatalom és az értelmiség ötvenes évekbeli, kisebbségi magyar halmazának igen sok alakzata kiterjeszthette volna a megindult vitát.

Amely akár a Földes-ügy valódi följelentő-főszereplőjéről, Hajdu Győzőről is szólhatott volna. Ezt a lehetőséget azonban a főszerkesztő később majd maga gátolja, amikor a már többször idézett *Sikerés kudarc* című cikkében kijelenti: Hajdu Győző hiteles, dokumentumértékű Földes-feljelentését, mely egyértelműsítette volna az olvasók előtt Hajdu szerepét, s melyre Bottoni is hivatkozik, fölösleges lett volna közölni, hiszen „Hajdu nem releváns” személy, „nincs olyan szimbolikus tőkéje, amely miatt arra kényszerülnénk, hogy személyével foglalkozzunk”. Ezért *A Hét* majd nem a Földest szó szerint följelentő, annak büntetését kérő levelet hozza le, akár mint saját szerkesztőségi adalékát a vitához, holott azt Nagy Pál is megküldi a lapnak, közlését javasolva (*Egyoldalú „helyzetértékelés”,* 2005. július 12.), s idézve is a szövegből az ominózus Hajdu-mondatokat: „...az illetékes pártfórumoknak jelentettem mindazt, amit Földessel kapcsolatban észleltem, és később információs anyagomat benyújtottam a helyi állambiztonsági szerveknek is”. *A Hét* egy másik levelet, egy Sütő Andrásnak tulajdonítottat közöl (2005. május 26.), melynek a végén a géppel írt név fölött egy olvashatatlan macskakaparás volt hivatva bizonyítani, hogy a levél szerzője az író. Az nem *A Hét* nyilvánosság előtti vitatörténetéhez tartozó mozzanat (mert ennek a neki tulajdonított levélnek a közlésére baráti-ügyvédi tanácsra Sütő András már nem reagál, hanem pert fon-

tolgat), hogy az író, barátainak küldött magánlevélben közli: „ezt a levelet nem én írtam, aláírása nem sajátom... Ez az „én” levelem valójában Hajdu 25 oldalas vádiratának kivonata.”

A perből azonban már nem lehetett semmi.

A főszerkesztő e nehezen védhető álláspontjától, melyet egy létező, perdöntő, de mégsem közölt dokumentum miatt – viszonylag röviden idéz belőle Bottoni – akár közvetett cenzúrának is nevezhetünk, még odébb vagyunk, ezért tehát valóban feltételezhető, hogy a Bottoni-írástól elvileg bármerre vezethetett volna az út. Ugyanis Parászka Boróka arra is felhívja a figyelmet: nem lehet egyetlen ügyre egyszerűsíteni a problémát, és „nem lehet egy-két (majdnem rituális) lefejezéssel befejezettnek nyilvánítani az önmagunkkal (erdélyi magyarokkal) való szembenézést”.

IV.

Viszont a tévesen értelmezett szólásszabadság, ama cenzúrázatlanság meg talán a főszerkesztői rutintalanság s még ki tudja, mi miatt Bottoni cikke után megjelentet egy olyan írást is – ezzel indul a voltaképpen vita –, Sipos Géza *Önfelmentő Andrew* című cikkét (2005. február 24.), mely éppenséggel egyetlen ügyre, sőt egyetlen személyre egyszerűsítette le a problémát, s a vitaindítót láthatóan csak ürügyként használva a megszólaláshoz, megdöbbenő modorban rátámad Sütő Andrásra. „Elég egy pillantást vetni kötetcímeinek terjedelmes táblázatára, és egy történelemórán odafigyelő középiskolás is levonhatja a következtetést, hogy adott körülmények közt ez csak egy hatalom-közeli alkotó munkássága lehet. Aki ráadásul úgy igyekszik beállítani munkásságát, hogy írói tevékenykedése, a váteszi szerepkör egyenesen vezetett el ‘89-hez és az azutáni szerepvállaláshoz, például az MVSZ tiszteletbeli elnökségéig. Sütő legnagyobb visszhangot kiváltó, a nimbuszt megalapozó tézisdrámái 1975-től a szelep funkcióját töltötték be diktatúra és nemzetiség viszonyában. Jólesett lekacsintani a színpadról (mintegy a színpalak mögül), s a néző is felsőhajthatott, hogy végre felhangzott egy gyengécske ellenzéki hang. Csak az a gond, hogy a politikai mondanivalónak nem áthallásos drámákban, hanem röpiratokban, pamfletekben, elemzésekben a helye. Még diktatúrákban is; ez esetben a dolognak szamizdat a neve. Többek közt ez a belátás vezetett oda, hogy az új irodalmár nemzedék (lásd az Éneklő Borz munkásságát) már ‘92-ben lendületesen megkezdte lebontani a Sütő-díszletet, meglehetősen messzire jutva a romeltakarítással.” Tovább: „Sütő irodalompolitikai húzása abban állt, hogy a Ceașescu-uralom bekeményítése idején ellenzéki-nemzetvédő identitást épített ki magának, amely a ‘80-as években nemcsak Erdélyben/Romániában, hanem Magyarországon is népszerűvé tette. Nem túlzás azt állítani, hogy Sütő hatékonyan dolgozott önnön irodalmi kultuszán.”

Ezzel az írással, mely az író teljes morális és szakmai semmibevételét célozza meg, a lap egyszer s mindenkorra kijelölte a még éppen csak elkezdődött vita további csapását. Mert minimálisan két részre osztotta a témát figyelemmel kíséző olvasókat. Az egyik rész érthetetlennek, méltatlannak és igaztatlannak gondolva Sipos Géza

gúnyolódó, az író mindenestől megsemmisítő kirohanását, majd a magyar irodalomtörténet meghatározó részeként jegyzett Sütő-művek s írójuk szakmai-esztétikai-morális védelmére kel, joggal tiltakozva a Sipos-cikk nyegle, rosszhiszemű, ex cathedra kijelentései ellen. Az olvasók – vitázók – másik nagyobb csoportja, néhány írástól eltekintve, Sipos Gézával lényegileg egyetértve, cikkének „pokróc-durvaságától” (Márkus Béla) azért megrettenve, attól úgy-ahogy elhatárolódva, valójában lubickolni kezdett a témában. Amely nem az a nagy ideológiai-politikai halmaz lett, amely minden elemével egy korszak sajátos, jellemző tünet-együtteseként írható le, hanem csupán Sütő András személye: írói, alkotói habitusa, életének eseményei, morális tartása, műveinek értéke-értéktelensége. Az egyik cikkíró, Biró Béla majd a Sütő András védelmében szót kérőket összefoglalóan „kifulladt tehetségekből és frusztrált értelmiségiekből (határokon innen és túl)” álló „véd- és dacsözetségnek” titulálja, egy másik, Kuszálik Péter metsző gúnnal „üggyvédi kamarának”, „Kanoni-zációs Bizottságnak”, s ezt a szellemi sereglelet egyenesen egy Sütő András által „ki-alakított” csoportosulásnak nevezi. Kuszálik Péter közel tucatnyiszor szól majd hozzá a vitához (az időpontokat tekintve téltől nyárig), s vélekedése szerint Sipos Géza csak annyiban hibáztatható az írásáért, amennyiben figyelmen kívül hagyta: „a 75 évesek szobortalpazatát az 50 éves korosztálynak illik szétlőnie, nem a kicsiknek”: mint amilyen, nyilván a kora alapján, Sipos Géza.

V.

A már súlyosan beteg író, amint említettük, egyszer szólalt meg, s próbált felindult hangvétellű cikkében (*Traumát oldó...*) néhány, Bottoni cikkében olvasható ténybeli-szemléleti melléfogást kijavítani: „...a marslakóként közibénk pottyant Bottoni gátlástalanul rágalmoz. Abszolút tájékozatlanságában nem tudja, hogy a tárgyalt években általános gyakorlat volt az úgynevezett tiszteletbeli szerkesztőbizottsági listára vétel. Jómagam például az említett két lap testületében is szerepeltem, de gyakorlatilag semmi közöm nem volt hozzájuk, ui. 1956 elejétől kezdve már a *Művészet* című havilap főszerkesztőjeként dolgoztam Marosvásárhelyt. Így a kolozsvári *Utunknál* nem volt alkalmam Hajdu Győző besúgójaként működni Földes László ellenében... Elképesztő, hogy a priori nézetei alapján (vagy szélhámos informátorai szerint) Bottoni úr milyen infantilis »narratívát« kerekít Földes »törbeccsalatásáról« ama hírhedetté vált kritikai-önkritikai cikke kapcsán, amely végül végzetesen elmérgesítette a Hajdu-Földes-konfliktust. S nem csak kettejük között, hiszen *Irodalombíráltunk eszmei tisztaságáért* című számvetésében Földes mindnyájunkat megrótt, akik korábban VELE VALLOTT EGYETÉRTÉSBEN írtuk, s közöltük »pártszerűtlen«, bíráló cikkeinket mindkét irodalmi lapban...” Az *Igaz Szó*, illetve Hajdu Győző replikára készült, írja, ebben Bottonival egyetértve. Többüktől, akiket Földes név szerint marasztalt el „antimarxista” nézeteik miatt, írásos véleményeket kért. „A Bottoni úr által említett magyar nyelvű szövegek valójában a Földesnek tervezett válasz részét képezték”, s majd ezeket használja Kovács György és Hajdu Győző is följelentő leveleikhez. Földes pártból

való kizárásának legfőbb oka valóban följelentés volt – folytatja Sütő András, de nem annyira Kovács György vagy Hajdu levelei és annak mellékletei, „hanem a titkosrendőrség (és besúgóinak) azonnali, Bukarestbe küldött információja a főtitkár – Gheorghie Gheorghiu-Dej – személyi gyalázása ügyében”. Földes, emlékszik az író, 1958-ban szolgáltatta ki magát indulatos kijelentéseivel „a majd minden vigalmi helyen fülelő titkosrendőrségeknek. Marosvásárhely ama főtéri kávéházában pedig – amely főleg értelmiségiek találkozóhelye volt – kiváltképp rendszeres volt a szolgálatos fülek jelenléte. Földest akkor már nem igen tévesztették szem elől. Így a pártfőtitkár Gheorghiu-Dejről mondott »gyalázó szavait« nem csupán én hallhattam és Gálfalvi Zsolt, hanem mások is, akik tucatnyian kávéztak és konyakoztak. Földest csitító halk igyekezetem immár semmit nem ért. Azzal, hogy gyorsan hazafelé – lakásunkra – indultam vele, a »szörnyű esetet« már nem lehetett jóvátenni. Bukarest félóra multán már tudhatta, mi történt. Néhány hét múlva Fazekas János bizalmasan közölte velem, hogy valószínűleg széles körű kritikával, pártból való kizárással és nem börtönnel fogják büntetni Földest. (Az övéhez hasonló kijelentésért mások sokévi börtönt szenvedtek...) A Bukarestben eltervezett szankcionálásához a kolozsvári írói pártszervezet tagságának egyöntetű elítélő állásfoglalására és kizáró szavazatára volt szükség. Ez a kötelezettség érvényes volt a párttag Szabó Gyulára is, aki nyilván nem tagadta meg a megyei pártszerv utasítását. Személyem elleni zsigeri gyűlöletében, aminek története most nem tartozik ide, azt igyekszik mégis bizonyítani, hogy jómagam lettem volna a legaktívabb támadója Földesnek. Mire alapoz? Gyűlöletén kívül egy olyan – soha senki által nem hitelesített, hanem az egység érdekében meghamisított fél évszázados jegyzőkönyvre támaszkodik, amely, lám, most Bottoni urat is félrevezeti, ui. ez olvasható Szabó »monumentális«, nárcisztikus és szelektíven emlékező vádiratában. Az akkori írói alapszervezet monolit egységének követelménye szerint való meghamisítás következtében maradt említetlenül, hogy Földest elítélő, büntetését kérő felszólalók után egyetlen voltam, aki őt védeni próbáltam, eredménytelenül. »Többet nem tehetél« – mondta nekem, mikor őt hazakísértem. Mikor senki nem fordult hozzá azért bár, hogy sajnálatát kifejezze.”

Sütő aránytévesztőnek is tartja Bottoninak a Földes-eset jelentőségére utaló állításait: „szerző a fél évszázada lezajlott Hajdu–Földes-konfliktus ügyében »racionalizált« következtetésre jut, és – horribile dictu! – az erdélyi magyarság számára lehetővé teszi, hogy »megkonstruálhassa és elbeszélhesse végre saját közelmúltját, kilépve a traumatizált emlékezetből«. Közelmúltunk tehát, fájdalmas emlékezetünk – többek közt – nem a Szabédi-tragédia, nem Wass Albert halálra ítéltetése, nem a marosvásárhelyi magyarellenes pogrom, hanem – a Hajdu–Földes konfliktus!”

Sütő András írása egy lapszámban jelent meg Sipos Gézáéval, aki bevezető szavai alapján előzetesen megkaphatta olvasásra az író szövegét, mert lényegében arra reagálva írta meg a cikkét: „Kínos szöveg a „nemzet élő lelkiismeretének” minősített Sütő András válasza mostani lapszámunkban” – indít. Sütő András valójában nem annyira Bottoni dolgozata olvastán, hanem Sipos Géza sorai nyomán érzékelhette úgy: részéről a vitában való további részvétel értelmetlen. (Az megválaszolatlan kérdés, hogy ha Sipos Géza olvashatta a vele együtt megjelenő Sütő-cikket, az író miért nem kap-

hatta kézhez az alapvető sajtóetikai szokásrend alapján, megjelenése előtt a Sipos-írást) A Földes–Hajdu-ügyből a kezdet kezdetén Sütő–Földes-ügy lett. Egy a korra jellemző, de részleteiben, kimenetelében a korra nem jellemzően enyhe büntetésű, 1958-as esettől már az első vitacikk eljutott az ügyben szerepet, de bizonyítottan nem kulcsfontosságú szerepet játszó Sütő András megtámadásáig. A főszerkesztő pedig nem észlelte a veszélyt, amely az „érdemi vitára” ezáltal leselkedett.

Persze, az eredeti ügy, a Földes-ügy jelentéktelenségét sem észlelte. Pedig voltak a vita folyamán erre utaló jelzések, számosak, nem csak Sütő Andrásé. Sebestyén Mihály például (*Egyet s mást Földes László leváltásáról – Szubjektív szempontajánlat*) már 2005. március 24-ei hozzászólásában arra mutat rá: Földes leváltása az *Utunk* éléről nem volt akkora bukás, „mint amekkorának ma a vita résztvevői sejtetik, hiszik, mondják. Ugyanis maga Földes mesélte nekünk, hogy akkoriban... a följelentésekből született a legtöbb, a legrendszeresebben művelt műfaj. Egymás ellen is rendszeresen sok elmeéllel és találekonyossággal áskálódtak (akkori szóval „fúrták egymást”) az írók és költők, a rendszer felvetettjei, megtúrtjei, közlési tilalom alá vetett, de négermunkát vállalók”. Majdnem egy évnek kellett eltelnie, hogy *A Hét* főszerkesztője a *Magyar Narancs* 2006. októberi számában (A műfogy) leírja: Földes „túlélte az ellene indított eljárást, tehát az ügy korántsem volt olyan horderejű, mint amilyenek a korabeli hasonló koncepciók ügyek”. Túlélte s nem is akárhogyan: a közlési tilalom 1964-ben végleg megszűnt (álnéven, „négermunkában” addig is közölt), 1970-ben a bukaresti *A Hét* főszerkesztő-helyettese lesz, a köztes időben pedig a kolozsvári főiskolán tanít marxizmust, filozófiát.

VI.

A vita tehát megindult s folytatódott.

A február 24-ei számban a Sipos-cikk és Sütő András írása mellett még három dolgozat jelezte az olvasói érdeklődést. Gálfalvi Zsolt, mint a Földes-ügy egyik megnevezettje, az időben a marosvásárhelyi *Igaz Szó* irodalomkritikai rovatának vezetője, főntebb már említett cikkében a csapdahelyzetre adott akkori, saját, rossz reakcióját írja le: úgy próbált a Földes-tanulmányban felsorolt vádak ellen védekezni, hogy „a vádló hitelét és megbízhatóságát vonta” kétségbe. „Ez a nyilatkozatom került aztán Kovács György és Hajdu Győző beadványának kísérőjeként a tartományi pártvezetőséghez, majd a Központi Vezetőséghez. [...] Az egymást követő csapdahelyzetek között vergődve, kényszer-pályára szorítva a saját csapdahelyzetemből téves módon próbáltam menekülni.” Bodor Pál, akit a magyar napilapolvasók Diurnus néven írt jegyzetei alapján ismerhetnek, hozzászólásában előbb saját, a vitaindító tárgykörében megjelent kötetéről számol be, majd a tárgyalt korszak bal-, illetve jobboldali, magyar, illetve román, nemzetiségi meg románosítási „trendjeit” elemezve a Földes László-üggyel kapcsolatban ezt írja: „Joggal szerepel nevem az ellene felszólalók felsorolásában. Közvetlen környezete tudta, hogy csak Földes hetekig tartó kérélésére olvastam fel a szöveget, amelyet jóformán lediktált. Köztudomású volt, hogy lelkes támogatója a fiatal

tehetségeknek, ezért ötölte ki, hogy szövegemben azzal támadjam, hogy elhanyagolja a fiatalokat. Két oka volt erre: hogy jelezze, ilyen átlátszó és alaptalan az egész, ellene fordított akció – másrészt, hogy ne rúgják ki mindazokat, akik közel állnak hozzá.”

A majd sokat író és sokszor megszólaló Kuszálík Péter is a február 24-ei számban jelentkezik először vitacikkével (*Eljött(?) a kibeszélések ideje*). Bodor Pálhoz hasonlóan bevezetőként ő is saját, „az erdélyi magyar irodalomról elnevezett pocso-lyát” némiképp fodrozó „könnyű szellő” fuvallatait, vagyis néhány, különböző időpontokban és helyeken megjelent írását ajánlja az olvasó figyelmébe. Jelezve: a korábbi „mellébeszélések” mellett fontosnak véli a maga írásait, amelyek – a fő-szerkesztői fogalmazásra utalva – valamit remélhetőleg elkezdtek az „önmagunkkal (erdélyi magyarokkal) való szembenézés” folyamatában.

VII.

A lap március 3-ai számában folytatódott a vita.

Lövétei Lázár László (*Levél Sipos Géza szerkesztő úrhoz*) írása kezdetén leszögezi, hogy bár esze ágában sincs Sütőt védeni, „magyarázkodását én is kínosnak érzem, sőt egy adott ponton egyenesen undorítóan: lemarslakózni Stefano Bottonit”, Sipos Géza „alapvetően helyeselhető mondanivalója” szerint mégis eltűnik a „sok marhaság között”. „Vékonyka költői vénád kiszáradásával (ezt mint volt szerkesztőd mondom) – írja – nem kizárt, hogy kiváló kritikussá képezed át magad”, addig azonban, Sipos Géza „hányaveti, lazázó, kioktató-kicsináló” írását olvasva úgy érzi: „az erdélyi magyar fiatalok sem jobbak az apáiknál”. Kántor Lajos (*A megszakított csendről*) rövidke írásában arról beszél: „A kor érdemi megismeréséhez a történelemtudomány, az irodalom-történet-írás további, jóval érdemibb kutatással, a részletek megismertetésével, sok szembesítéssel és majdani összegzéssel járulhat hozzá. Hogy erre milyen nagy szükség van, az a nagyon fiatal Sipos Géza nemzedékileg érthető, ám igazságai mellett végte-lenül elfogult vezércikkéből következtethető ki egyértelműen. A diktatúra életben le-vő tanúi, kiszolgálói, áldozatai, akik közül egyesek nem egyszerűen „átnyergelők”, ha-nem szembefordulók is voltak, tanúsíthatják, hogy a múlt sokkal bonyolultabb, mint azt Sipos Géza véli.”

Megszólal, ismét, Kuszálík Péter is (*Advocatus diaboli*). Az ironikus cikk-kezde-tet nem kevésbé ironikus folytatás követi: a szerző a „téma körüljárásának nevezni”, ami voltaképpen nem más, mint Sütő András életművének a körüljárása, filológiai körbebástyázása a cikkíró interpretációja szerinti, nevetségesnek szánt, Sütő-mo-nográfiákból vett idézetekkel, Sütő „szakmányban gyártott könyvecskéinek és bro-súrának” megjelenési adataival, az író díjainak, kitüntetéseiének precíz felsorolásá-val. E számbavétel mintegy kiigazítása Sipos Géza és Bottoni jóval kevésbé pontos és teljes, tehát, ily módon, Sütő „hatalom-közelségét” is úgymond lazábban bizo-nyító adatainak. Írása második részében Sütő önvizsgálatát hiányolja, jó példaként említve néhány ismert „beismerő beszély”-t, s kevesellve az író másutt elhangzó mondatainak büntudattartalmát.

A folytatás március 10-én következik Kuszálik Péter tollából (*A tényekre figyelve*). A szerző ebben is Sütő András büntudat-képtelenségével foglalkozik kiemelten. Idézi az író: „magam is aláírtam valamit, aminek emberszelídítő hatásában hittem, s ami egészében tökéletes tévedés volt, a félrevezetés tudományában utolérhetetlen zsarnokság mesterműve. Egy ilyen tévedést nem lehet és nem kell sem védeni, sem kimagyarázni. Hanem egy életet kell vele szembeállítani (*Erdélyi Napló*, 1997. jan. 15.).” A szöveg az 1956-ot elítélő vásárhelyi, írói memorandumra vonatkozik, s Kuszálik szerint: „Tévedés? Félrevezetés? Itt ismét a Bottoni által említett kettősséggel van dolgunk. Sütő »öntudatosan ötvözte hatalomközeli pozícióját a hatalomkritikával«; a »hatalom értelmiségének« tagjaként visszaélt az »értelmiség hatalmával«. A zsarnokság valóban értett a félrevezetéshez, de Sütő nem félrevezetett volt, hanem félrevezető. Őt és társait azzal bízta meg 1945-ben Pártunk és Kormányunk, hogy a nép lelkébe beledaloljon egy kitalálása pillanatában is hazug ideológiát. Hogy mikortól és miként próbált ebből kihátrálni, az egy önálló monográfia tárgya lehetne. Boncolgassuk egy kicsit a »szembeállított élet(mű)« kérdését... Mengele dr. számára nem mentő körülmény, hogy szerette a rózsákat – Sütő ne várjon össznemzeti vastapsot a följelentései (1956-os forradalom, Földes László, ...?) miatt, csak azért, mert megírta a Heinrich von Kleist-parafrázist (az *Egy lócsiszár virágvasárnapjáról* van szó).” Hogy a tömeggyilkos Mengele dr. ideidézésére vagy Sütő saját írásával (levelével-följegyzésével) kapcsolatos állításainak valójában egyszerű hazugsággá alacsonyítására milyen *moráletikai* szempontok vezérelték Kuszálik Pétert, arra vonatkozóan nincs a cikkben érdemi (sem más-milyen) magyarázat.

Március 10-én jelenik meg Cs. Nagy Ibolya (*A sajátosság újfajta méltatlanságai. Vita vagy közelharc?*) cikke, illetve Márkus Béla SGÖM, *avagy a romeltakarító. Igen Mélyen Tisztelt Szerkesztőség!* című nyíltlevél formájú hozzászólása is. Az előbbi cikk-író szerint: „A Hét hasábjain kibontakozó, a »múlt megtisztításának«, »tisztázásnak«, szellemi-ideológiai rendtevésnek meg kívülállói tárgyilagosságnak, azután a »hamis kultusz lebontásának«, dokumentatív megközelítésnek s miegyebeknek álcázott taktikai játék azt az érzetet erősíti az olvasóban: egy ember fejére készül itt hurkot húzni, s majd azt jól megszorítani, voltaképpen az eddigi megszólalók túlnyomó többsége. Mert látható: kitüntetett figyelmet egyetlen személy, Sütő András élvez ebben a kultuszlebontó igyekezetben: bármekkora kortörténeti eszmefuttatás, levéltári hivatkozashalmaz meg hát, sajnos, jó adagnyi folklórelem köríti is ...a mondandók lényegét.” Sipos Géza Sütő *önkultuszépítő húzására* utaló mondataira írja: hogyan építette ki, hogyan dolgozott Sütő András ezen a kultuszon? „Művekkel, művek által.” Azzal, hogy Sütő legfontosabb, legjobb művei „az ember és a hatalom viszonyrendszerét kutatják, a kisebbségben, leszorítottságban, a kulturális, anyanyelvi korlátozottságban élő romániai magyarságnak, a konkrét alapszituáción meg az »áthallásokon« túli értelmezési tartományokban is érvényes, egyszerre szignifikánsan helyi (kisebbségi) és egyetemlegesen, a nembeli emberre vonatkozóan is igaz üzenetekkel. Azzal, hogy nézők sok ezrei hallhatták, láthatták a Sütő által megírt, Erdélyben főképp Harag György által színre képzelt, saját életerzésük megfogalmazásában, a nemzetiség önmeghatározásában segítő, őket az identitás, önazonosság élményében, érzésében megerősítő szavakat.

Igen, így kell építeni önnön irodalmi kultuszunkat... „Miért is kell tehát, kedves Sipos Géza, a gúny idézőjelébe tenni a »nemzet élő lelkiismerete« szavakat? Mert Földes Lászlót 1958-ban kizárták a pártból?»

Márkus Béla ironikus nyílt levele azt az életművet, azt az irodalmi munkásságot kéri számon Sipos Gézától, amely szakmai-etikai értelemben följosogíthatná őt a Sütő András-i életmű megítélésére. A cikkíró összes műveinek, „a továbbiakban SGÖM” jegyzékét kéri, „irodalomtörténeti könyveinek, tanulmányainak listáját. Azért van rájuk múlhatatlanul szükségem, mert bennük és általuk szeretném a tőlem telhető legnagyobb figyelemmel nyomon követni azt a folyamatot, amelynek a végén SGÖM szerzője csomóra kötve lengetheti a meggyőződését: Sütő András csak „kismesterként” jöhet számításba”. Az érdeklő Márkus Bélát, hogy Sipos Géza szerint „kik még azok, »számosan« a magyar irodalomban (vagy másutt), akik »egyetlenegy jó könyvet írtak« – és ugyanúgy »semmit nem mond« a nevük, mint *Az anyám könnyű álmot ígér* alkotójáé. Ottlik Géza, az *Iskola a határon* kismestere sorolódik-e ide, vagy jóval korábról a *Színek és évek* Kaffka Margitja, aztán a *Puszták népe* Illyés Gyulája, netán Tersánszky Józsi Jenő, a *Kakuk Marci*, esetleg Tamási Áron az *Ábel* miatt? – ajzotta tesz a kíváncsiság SGÖM iránt. Nincs ez másképp, a csillapíthatatlan ismeretszomj oltását tekintve a műnemek, műfajok dolgában sem: magától értetődő, ha SGÖM arra is kitérnek, azt is megfontoltan latolgatják, hogy az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, a *Csillag a máglyán*, a *Káin és Ábel* meg a többi Sütő-darab milyen ismérvek, jegyek szerint tartható tézisdrámának. Ellentétben, mondjuk, Páskándi Géza *Vendégségével*, *Tornyot választok* című alkotásával vagy Székely János drámáival (*Caligula helytartója*, *Vak Béla király*, *Mórok* stb.). Az SGÖM dramaturgiailag iskolázott tudós ítélkezője nyilván tüzetesen tanulmányozta, Kálvin János és Szervét Mihály hitvitája milyen mértékben alapszik téziseken, dogmákon, szemben, például, a hugenották eszmei párviadalát megidéző Székely-dramával. Érvei és ellenérvei előadásakor természetesen forgatnia, használnia kellett a szerző különböző műfajú alkotásairól szóló igen gazdag szakirodalmat is: érdeklődéssel várom, miként cáfolja például akár – régebről – Kántor Lajosnak, akár – az újabb időkből – Lázok Jánosnak a drámaíró Sütő munkásságát nagyrabecsülő véleményét. A drámatrilógiáról szóló Lázok-könyvhöz fűzött megjegyzései igazán izgalmasak lehetnek, hiszen vitába kell szállniuk a kötet méltatóival, akik a Sütő-darabok bölcséleti komplexitását, árnyalatos belső jelentésrétegződését, dramaturgiai-formai differenciáltságát hangsúlyozták.” Hogy ha Sütő András drámáiból „gyengéske ellenzéki hang” szólt, „ki más író és milyen fórumokon hallatta erősecske ellenzéki hangját?” Azok listáját kéri, „akik a maguk munkásságával tanúsítják, hogy a »70-es évek közepétől nem lehetett szemet hunyni« a hatalom »ténykedései« fölött. [...] Ha ily hatalmas volt a szellemi ellenállás, hogy maradhatott fenn mégis, két évtizeden át Ceaușescu uralma?” S miből áll az új nemzedék feladata? – kérdi a cikkíró. Az „Éneklő Borz szerzői alkottak műveket is, vagy megelégedtek a romeltakarítással?” A legutóbbi olvasásszociológiai felmérések szerint, írja Márkus Béla az erdélyi olvasóközönség körében az élő írók közül még mindig Sütő András vezet. Az új *A Hétnek* „hány év áldozatos munkára lesz szüksége a népszerűségi mutatók megváltoztatása, Sütő András emberi-írói lejárata érdekében?”

A március 17-ei lapszámot Kuszálík Péter írása uralja (*Gedeon színre lép*). Sok oldalas cikkét így kezdi: „Bocsánatot kell kérnem az olvasótól, hogy írásom önmagában nem, csupán a korábbi három hozzászólásom (*A Hét*, febr. 24. = K1, márc. 3. = K2, márc. 10. = K3) ismeretében érthető. A K1 és K2 csak dumácska volt, mely a kibeszélés időszerűségéről és egyebekről melázott, a K3 pedig Sütő pontokba szedett replikáját vetette össze Bottoni közlésével, rámutatva a tisztázatlan tényekre vagy az ellentmondásokra”. Új cikkében, pontosan tehát a K4-esben, egyrészt a ki kivel találkozott, hol vagy hol nem, mikor, illetve mikor nem 1956 nyarán Borberekén tárgykörében végzett mikrofilológiai kutatásainak eredményét osztja meg az olvasóval. Másrészt a vitához nem kapcsolódó példák tömegével illusztrál „népi etikai” helyzeteket, majd az alázat kérdéskörét taglalja Sütő *Káin és Ábeljének* értelmezésével. Az írás nagyobbik része pedig Cs. Nagy Ibolya és Márkus Béla előző lapszámban megjelent írásait veszi bonckés alá. Idézi például Károlyi Csaba, a *Látó* 1995. novemberi számában olvasható veretes vélekedését Sütő, Kuszálík szerint hasonlóképp bizonytalan, irodalomtörténeti helyét illetően: „Mert Magyarországon aki foglalkozik vele, az dicséri, aki pedig rossznak tartja, az nem foglalkozik vele. Tehát ez egy valós probléma, ami nincs kibeszélve. Tehát az, hogy Sütő András irodalmi jelentősége, szerepe – nem a politikusi vagy félpolitikusi szerepre gondolok, arra, hogy neki milyen szimbolikus helye lenne az erdélyi közéletben – nincs tisztázva, összerosódott azzal a képpel, amikor a kórházi ágyon mutatják, mint a marosvásárhelyi események áldozatát.” Az idézet azt lenne hivatott bizonyítani, hogy Márkus Béla véleményével ellentétben, aki „Sütő dicsőítésére szorítkozik”, mennyivel magasabb és helytállóbb Károlyi Csaba vélekedése. Merthogy Márkus viszont azon irodalomtörténészekkel ért egyet, például a monográfus Bertha Zoltánnal, aki a „kisebbségi magyar irodalmak egyik legérettebb kutatója”-ként úgy vélekedik, „hogy Sütő András művészete a népi irodalmi világszemlélet Móricz, Tamási és Illyés munkásságával jelzett magaslatainak (esetleg) az utolsó lezáró, bevégző »nagy kicsúcsosodása«.” Sütő András műve „nemzeti történelmünk újabb időszakának elavulhatatlan irodalmi és emberi értéke, dokumentuma”.

Kuszálík Péter is idéz irodalomtörténeti véleményeket, például „dallamos dumának” nevezi Görömbei Andrásét (*Advocatus diaboli* 2005. márc. 3.), továbbá Ablonczy László *Nebéz álom* című monográfiájára utalva azt írja: „nem kívánom méltatni a könyvet [...] húszoldalas kemény kritikát tudnék írni róla”. Ezután hosszasan időzik annak vizsgálatánál, hányszor játszották, illetve hányszor nem Sütő *Pompás Gedeon* című darabját Marosvásárhelyen, mielőtt letiltották a színpadról, ki emlékszik jól, az író vagy a színházi titkársági nyilvántartás; majd hiányolja a monográfiákból azt a fontos tény, hogy Sütő *Tékozló szerelem* című korai darabját a bukaresti Teatrul de comedie a „kollektivizálási harc mozzanataként” mutatta be.

VIII.

A március 24-ei lapszámban igen dús a Vita-rovat.

Kántor Lajos *Jár nekünk! Nyílt levél Stefano Bottoninak* című hozzászólásában a történésznek a kolozsvári *Krónika* című lap március 18–20-ai számában megjelent

szövegére reflektál, majd Sipos Géza cikkére utalva leszögezi: „Aki megélte (felnőttként) a hetvenes-nyolcvanas évek Romániáját, az nem fricskázhatja le »szelep funkcióval«, »jóleső lekacsintással« Sütő történelmi drámáit és ezek Harag György rendezte, óriási visszhangú, kiváló előadásait, nem hagyhatja figyelmen kívül az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* és a *Perzsák* vagy a *Nagyenyedi fügevirág* szövegét, hatását.” Egy Gábor (*A múlt foglyai*) szerint a múltjukban valamilyen módon vétkes emberek – példáulként a magyarországi ügynöklistát és Szegvári Katalint említi – többféleképpen állnak a nyilvánossághoz, vagyis a múlt dokumentumainak megismertetéséhez. Egy szerint Sütő András abba a csoportba tartozik, amelyik „ragaszkodik a *tabukhoz*”. „Szerintük az életük már ismert. Soha nem tettek semmit, ami kifogásolható volna, s ha mégis, akkor a körülmények kényszerítették őket. Már van érvényes életút-elbeszélésük, megkérdőjelezhetetlen narratívájuk. Nem is elsősorban az iratok nyilvánossága a probléma ebben az esetben, mint inkább az, hogy „illetéktelen” személyek ezt a saját narratívát merészelik megkérdőjelezni, kétségbe vonva ezzel a szereplők személyes életükre vonatkozó autoritását is. Megtörhetnék a kánonokat és az információs monopóliumokat.” Gagy József hosszú cikkében (*Egy legitimációs rítus – Példa arra, amit nem ismerünk*) nem foglalkozik érdemben a Földes-üggyel, de érdemesen a korszakkal, annak a kommunista párt legitimációs rítusainak is tekinthető eseményeivel, az országos pártkongresszusokat ideológiailag-politikailag mintegy aládúcoló helyi pártkonferenciák típusmenetrendjével.

Ugyancsak terjedelmes cikke vállalkozik a lapszámban Oláh Sándor is (*Írók a társadalomtörténet mérlegén*). Fontosnak tartja az emlékezés, az emlékezetműködés mechanizmusának megértését. Az emlékezés megbízhatatlan folyamat, a társadalmi-politikai változások során újraíródhatnak múltbeli események, a dokumentumok mindig az adott politikai-társadalmi viszonyrendszer összefüggéseiben értelmezhetőek. Konkrétan ezután a Szabó Gyula-könyvben közölt jegyzőkönyv-részletekre tér ki: előbb nem a jegyzőkönyv, hanem a „rekonstrukció” hitelességére utalva. „Ami a rekonstrukció hitelességét illeti, ennek megkérdőjelezéséhez Szabó Gyula munkamódszeréről két adalékot említek. 1. A *Képek a Kutyaszorítóból* hasonló módszerrel készült alkotás, mint *A sátán labdái* regényfolyam. Manapság van olyan magyarországi egyetemi tanszék, ahol az erdélyi fejedelemskor tanulmányozásához a diákoknak Szabó Gyula e munkáját bibliográfiái tételként ajánlják. 2. A Szabó Gyulától búcsúzó Szilágyi István a következőket írja: „Élt hetvennégy évet és száz napot. E pontosság itt most valamiféle tisztelgés próbál lenni az Ő páratlan tényekhez való ragaszkodása előtt” (*Helikon*, 2005. jan. 25.). [...] Úgy vélem, az idézett sorokban hiteles alkotó szólt hiteles alkotóról. Szabó Gyula páratlan tényekhez való ragaszkodását... több ezernyi adalékkal lehetne bizonyítani... Úgy gondolom, hogy a Földes-ügyről idézett jegyzőkönyvrészleteket filológiai pontossággal idézte.” A jegyzőkönyv hitelességét tekintve sincs kételye: „Sütő András megjegyzése, miszerint Szabó Gyula munkájában a Földest a pártból kizáró gyűlésről »az egység érdekében meghamisított fél évszázados jegyzőkönyvre támaszkodik« (kiemelés az eredetiben, *A Hét*, 2005. febr. 24.), felveti a dokumentumok hitelességének kérdését. Nyilván a társadalomtörténeti kutatás mai módszertanában és szemléletében hitelesség szempontjából az írott és személyes dokumentum egyformán

lehet „gyanús”, tehát mérlegelést érdemel a kérdés. Ebben a konkrét esetben megint egy apró mozzanatról tájékoztathatnának a korszak tanúi: kik, hogyan, mikor készítették egy alapszervezeti gyűlés jegyzőkönyvét? Ott helyben vagy utólag a gyűlésen készült gyorsíratok alapján? A szóban forgó jegyzőkönyv – Szabó Gyulától tudható – 49 oldal gépirat. Az író az idézett részleteket az ékezethibás gépelt szöveg eredeti formájában közli. Úgy sejtethető, hogy a gyűlésen kézzel írt jegyzőkönyvet később gépelték le. Hogy hamisítvány lenne – esetleg részleteiben – ez a jegyzőkönyv, az bizonyításra vár. Ami minket illet, elvetjük ezt a lehetőséget.”

A már idézett s e lapszámban megjelenő Sebestyén Mihály-féle cikk arra utal: Földes kizárásának igazi okát messzebb kel keresni a „Hajdu kezdeményezte feljelentéstől”. Az RKP „ki nem mondott, de lassan érezhetővé váló új nemzetiségi attitűdje” szerint valójában „zsidótlánítani kellett az ideológiai, majd az élet minden részlegét”, főképpen a vezetői „emeleteket”.

IX.

A vita fordulópontja lehetett volna a lap április 7-ei (majd 14-ei) számában megjelent Dáné Tibor írás (*A jegyzőkönyvvezető emlékei Földes László pártszankciójáról*). Lehetett volna, de nem lett. A cikk (a Sebestyén-féle koncepciót is támogatva, vagyis Földes László zsidó származását a menesztés egyik okaként tételezve) két fontos mozzanatra, korsajátosságra erőteljesen fölhevítve a figyelmet. Az egyik: ahogy a helyi pártkonferenciák, úgy a pártalapszervi ülések is típusforgatókönyv alapján folytak le, előre eltervezett végkövetkeztetéssel – adott esetben, mint amilyen például Földes Lászlóé volt –, a fölmentés-kizárás eleve tudott felsőbb döntésével. Nem a kabátra ment a gomb, hanem a gombhoz rendelték a kabátot. „Nagyon is sémák szerint megrendezett cécó” volt a Földes-ügy is. Vagyis akárki akármit mondott vagy nem mondott, tétje az ominózus *Utunk*-gyűlésnek lényegében nem lehetett. A másik: a jegyzőkönyvkészítés tragikomédiájának leírása meggyőzhette volna a Szabó Gyula-féle jegyzőkönyvidézetek hitelességére szavazókat, hogy hiteltelen szövegről, tehát bizonyos értelemben „hamisításról” van szó, Sütő András, bármily indulatosan, de igazat mondott.

Dáné Tibor vezette a jegyzőkönyvet a kolozsvári írószövetségi fiók pártszervezetének közgyűlésén, amidőn tehát Földest leváltották és (másodszeri nekifutásra) kizárták a pártból (máskor is ő viselte ezt az írni tisztséget, írja). Hosszú emlékirásából csak néhány adalékot emeljünk ki most. Például kiderült, hogy a gyűlésre a pártközpontból kiküldött „Pugui nevű elvtárs” előterjesztését nem kell leírnia, a jegyzőkönyvhöz majd utólag mellékelik a kész anyagot. Továbbá, hogy a Központi Bizottság a pártos felszólalásokat kéri, azok végén pedig egyértelműen Földes kizárását „javasolja”. A gyűlés(ek) lezajlott(ak), a jegyzőkönyv elkészült: de Dáné Tibor pontosan leírja azt is, milyen román–magyar műfordítói tortúrán és átdolgozáson ment át az a szöveg, amely az *Utunk* alapszervi gyűlésének mára legfőbb dokumentuma lett. A „lekaparászott jegyzőkönyvet” az *Utunk*-beli párttaggyűlésre delegált központi bizottsági kül-

dött, Pígui, másnap egyszerűen „átírta”. „Miután jól megváratott, elém tett három, kettős sortávolsággal telegépelte papírt, hogy azt kézzel másoljam le és írjam alá. Az előző napi gyűlés jegyzőkönyve volt. De a Pígui-féle változat!” A „megkozmetikázott jegyzőkönyv” azután több korrekción átesett még, az „eredeti anyag, lényeges elemeit illetően is, közel egyharmadával megrövidült”, legvégül Ion Chinezu román író, a „magyar próza nagyon jelentős műfordítója” adta meg a nagy mű végső formáját. Erre a jegyzőkönyvre hivatkozik hát Szabó Gyula, mint vitathatatlan bizonyítékára annak, ki mit mondott a gyűlésen, s erre utal vitaindítójában Stefano Bottoni is – bár, amint szó volt róla, idézetszerűen lényegében nem veszi át a jegyzőkönyv Szabó Gyula-féle idézeteit, ezt cikkében Oláh Sándor teszi meg. Tény az is, emlékszik Dáné Tibor, hogy a sokszorosan átírt jegyzőkönyv legvégső formája bizonyos fokig enyhítette a kollégák kritikai megjegyzéseit. A gyűlésre tíz-tizenkét marosvásárhelyi író is meghívtak. Sütő András szereplésére így emlékszik, azt így magyarázza Dáné: „Nekem úgy tűnt, hogy Sütő némileg restelkedve „mondta fel a leckét”, de felmondta. Engem ez mindenesetre lesújtott, mert már akkor legkiválóbb szépíróknak tartottam és tartom ma is”. „Négy évtizedes töprengés” után Dáné Tibor arra a következtetésre jut: Sütő András a „fellépésével is olyan politikai előnyt szerzett, amelynek birtokában már nem lehetett megakadályozni, hogy rendkívüli tehetségével megmaradásunk evangéliumát hirdesse kisebbségi létünk fekete évtizedeiben.” A megbírált Földes, a jegyzőkönyvíró emlékei szerint önkritikai védekezésében kijelentette: „bármilyen legyen is az ellene hozott szankció, ő hűséges marad a párt-hoz, és más, mint marxista-leninista nem is tudna lenni már”.

X.

Az április 7-ei szám Kuszálík Péteré is. *A párhuzamos életpályák. Mörfi pamfletje* címet viselő rövid írás (ez akkor a K5-ös), kicsit mintha megkésve Sipos Géza cikkén ironizál, de úgy, hogy valójában a szöveg ellenkező értelmét kell helyesnek vélnünk, tehát: dicsér. *A Két adalék a Földes-ügyböz* (K6) című, már Kuszálík szokott formájához illőbb, hosszú dolgozat részben Székely Jánosnak *A büntudat természetrajza* című, 1994-ben az *Argus*-ban megjelent művével, részben egy Fodor Sándor-interjúval foglalkozik: mindkettő arra szolgál, hogy Sütő András jellemképletének fölvázolásához szolgáltatson muníciót. Székely János ide idézett vallomásában az őt ért, 1958-as *Igaz Szó*-beli, Sütő András tollából származó, az író megbíráló műkritikára emlékszik, melyet Sütőnek nem kellett volna megjelentetnie, mert „az adott konstellációban ez egyértelmű volt a kinyírással, a feljelentéssel, a politikai leleplezéssel”. Az interjút Tibori-Szabó Zoltán készítette Fodor Sándorral (*Szabadság*, 2002. dec. 7., 11–16), ebből idéz Kuszálík: „Magam sem szerettem azt az életmódot, amelyet Sütő András egészen az autószerencsétlenségéig folytatott (ez 1967-ben történt: Cs. N. I.), sem pedig a kompromisszumait, azt, ahogyan válaszolt a párt minden felhívására. De: emberekért exponálta magát, Bözödi Gyurkát kihozta például a börtönből, s állítólag másokat is. Arról nem beszélve, hogy *Az anyám könnyű álmot ígér* óta felmondta a szövetséget a párttal,

elkezdett beadványokat írni a mi ügyeinkkel kapcsolatban, ezek azután a Szabad Európához is eljutottak, s egy évtizeden keresztül még Magyarországra sem engedték ki. Tehát Sütőt ilyen sommásan elítélni buta, naiv és gyerekes dolog.” Kuszálík a *Megjegyzések* című cikkrészletében lényegében kiigazítja Fodort: „A tény: Sütő 1984-ig volt az RKP KB póttagja..., 1980-ig nagynemzetgyűlési képviselő”, 1984-ig a „Magyar Nemzetiségű Dolgozók Központi Tanácsának bürotagja”: ám hogy ez miért cáfolata annak, miszerint Sütő „felmondta” a párttal kötött „szövetséget”, olvasói kérdés marad.

Április 28-án Földes László lányának levelét közli a lap. A levél „replika” Sütő András „Bottoninak írt válaszára”. Szerzője nem tagadja „mértéktelen” „felháborodását”, amit Sütő cikke nyomán érez: „Úgy látszik, Sütő András mai napig is úgy próbálja magát tisztára mosni, hogy közben édesapám emlékét szennyezi. Épp úgy, ahogy annak idején is tette, és ezt még a mai napig sem akarja, vagy nem tudja belátni.” Egy héttel később, a május 5-ei lapszámban Márkus Béla reagál (*Szösszenetek, szisszenések*) első-sorban Földes Ágnes levelére. „Földes László alkotói öröksége – csakugyan csekély mértékű. Mind mennyiségben, mind minőségben. És az se állítható vele kapcsolatban, ami Sütő András legjava írásaival kapcsolatban nagyon is, hogy jól állnak önmagukért, kitörölhetetlen fejezetei a magyar irodalomnak. De talán Földes munkáival sem annyira rossz a helyzet, mint amennyire – Sütőt vádolva »pletyka-nívón« tartott kimagyarázkodással és szelektív memóriával – az édes lánya hiszi. Ha ugyanis *A Hét* »vitájá« -nak messzi távolból történő nyomon követése miatt nem kell elhanyagolnia az *Elvek és viták* mint összefoglaló kötet, mondhatni az egyetlen könyv olvasgatását, akkor elegendő lett volna a könyvészeti adatokhoz lapoznia, hogy felfrissítse önnön emlékezetét. És hogy elkerülje annak a félmondatának a [...] közlését, amelyik ironikusan az 1959 után »csak tíz évig« tartó szilenciumról, elhallgattatásról beszél. Lehet rajta töprengeni, kegyeletstértés-e vagy csak a gyermeki tiszteletlenség jele, hogy Földes Ágnes egész egyszerűen nem vesz tudomást apja 1965-ben (és ’66-ban és ’67-ben stb.) született írásairól. Pedig, ha jól számoltunk, csaknem ötven cikke jelent meg ez idő tájt, főként az *Utunk* hasábjain. Közülük nem egyet a válogatott kötet is tartalmaz. De ki olvassa ezeket, ha még a szerzőjük lánya sem?”

E lapszámban megismétlődik ama különös helyzet, amikor is az egyik szerző olvasza a vele egy számban megjelenő vitafél írását – de a másik szerző nem ismeri az egyikét. Kuszálík Péter vitacikke (K7) már utalásos címében (*Módosítások, maszatolások*) is egyértelműen Márkus Béla dolgozatának ismeretére mutat. Az írás a már jól ismert Kuszálík-módszert reprezentálja: a vitaszövegekből kiemeli egy-két mozzanatot, s igyekszik azt (azokat) alaposan körbejárni. Így történt ez a borbereki vagy volt, vagy nem volt Pándi Pál–Sütő András találkozó, a vásárhelyi Borszék cukrászdában ötven éve megesett (vagy meg nem esett) dolgok, a hová ment Földes a cukrászdából? kérdésköre s még számos ügy, „dumácska” esetében – s így, amidőn friss cikkében azt nyomozza: mit írt, de főképp mit gondolt Márkus Béla Sütő András napló-köteteinek szemlélése során. Az eljárás azt kívánná bizonyítani, hogy Sütő András „folyamatosan” és „rutinosan” „átfesti” a múltat. K7 példákat sorol arra, mit mondott, illetve írt Sütő harminc-nyegen-ötven éve, s a mondatokat szembeállítja a naplóknak a korra visszautaló szövegréseivel. Ennek az eljárásnak az abszurdítására majd (*Körtánc a kály-*

ba körül, 2005. május 26.) Cs. Nagy Ibolya cikke reagál: „S hogy K. P. passzusokat idéz korabeli, megjelent Sütő-cikkekből, melléjük téve a megfelelő naplóbejegyzést, amely a kiválasztott esetekben merőben más hangvételű, mint az idézett cikk? Ez csak Kuszálík Péter szerint bizonyíték arra, hogy a naplót utólagosan írta át a szerző. Ez mindössze annyit bizonyít, hogy a kor látszata és valósága nem volt szinkronban egymással. Hogy amit nem lehetett nyilvánosan leírni, azt annak, aki akarta, le lehetett írni nem nyilvánosan, például egy naplóban, jól eldugva bár azt is. Bárcsak több ilyen napló kerülne elő, melyekből jobban megismerhető volna a kor, mint azokból a sabloncikkekből, amelyeket az akkori, központilag kanalizált ideológiájú lapokból csipegethetünk elő.” A módosítások és maszatolások epilógusában Kuszálík Péter nem felejt el ismételtelen helyretenni – Márkussal vitázva újfent – Sütő Andrást, mint író. „Sütő valóban írt néhány »kitörölhetetlen fejezetet«, csak még nem akadt senki, aki szétválogatta volna az ocsút a tiszta búzából.”

XI.

Május 12-én jelenik meg Ablonczy László cikke (*Csalás a szavakban, avagy Földes László újratemetésének időszerűsége*). „Ennyire ráérős a romániai szellemi élet, hogy immár egy párt KI-zárás tébolyosításán foglalatzkodhat? Ha jól tudom, ötven éven át Romániában másfél millió magyart, továbbá német, zsidó és más kisebbséget zártak KI az emberi jogokból. Amelynek következményeként százával, ezrével sorolhatjuk a BE-zárásokat és a KI-végzéseket. Éveken át se bevégezhető feladat erről beszélni. Avagy felfejteni azoknak a tiltakozásoknak a hátterét, történetét, amelyek éppen Sütő András és mások jajkiáltásaként hangzottak fel a megnyomorított kisebbségi létben. A szenvedések változatos megnyilvánulását ismerhetjük; van, aki attól szenvedett, hogy többet nem főszerkeszthet. Páskándi Géza például a Duna-delta mocsaraiban tűnődhetett írói holnapjának esélyén, báró Kemény János segédmunkásként emlékezhetett a helikoni találkozókra, Visky Árpádot bebörtönözték, és soha többé színpadra nem juthatott, mert a diktátort nyilvános helyen szidta. A leírt szavak hitele mellett tehát arányérzék is diktálja egy lap minőségét. Hogy szerkesztésének helyszínéként Marosvásárhelynek vagy Flekkenfalvának minősül.... Örömmel konstátalom, hogy Földes László revíziójának ügye... jól áll; az elsatnyult román kommunista párt hamarost visszaveszi soraiba és újratemetéséről határoz.” A cikkíró úgy gondolja, a vita egyik tévedése az is, hogy Földes zsidó származása oka lehetett a leváltásának: „a származás szerinti durva szelektálás esztendőkkel később lett a román párt programja”, írja Ablonczy, majd így folytatja: „A Földes László párttagsága körül folytatott vitustánc valójában Sütő András mániákus rágalmozására ütemeződik. Csakhogy a Sütő-fóbiában szenvedőknek nem egy jobb sorsra érdemes hetilap lehet a fóruma, hanem az analitikus kanapéja, s óradíjban ott panaszolják sértettségüket. Mert ha így tart még az eszelős tényektől is független mánia, nyárra már majd azt deríti ki, hogy Sütő András irányította szülőfaluja, Pusztakamarás határában 140 ártatlan zsidó kivégzését. Igaz, hogy már az ötvenes évek végén megírta *Fekete rózsák* címmel a kamarási áldozatok emlékét (1957)

és auschwitzzi látogatásának döbbenetét (1960 – Méray Tibor a párizsi *Irodalmi Újság*-ban is közölte 1980-ban, 1–2. sz.), ezek ihletéből fogant az *Álomkommandó* (1986). Mindez persze említésre se érdemes. Amint az sem, hogy barátja és szellemtársa volt a haláltábor bugyrát megjárt Harag György.” *A Hétkben* – folytatja a cikkszerző – még nem jelent meg írás, mely Sütő valamely, bármely alkotását méltatta, elemezte volna, nem „elemezte a cenzúra által betiltott műveket sem”, „ám egy elférgesedett pártviszály vétkesének kelepeli hónapok óta”. Ez a lap az „építő gondolkodás helyett az önleépítő provincializmus fóruma. A szellem képviselője ugyanis építkező, kiegyensúlyozott, tárgyilagos és komoly gondolkodást jelent, még szigorú ítékezésben is. Túlkoros pubertások ambíciója pedig nem tekinthető szellemi megnyilvánulásnak.”

Egy héttel később, május 19-én közli a lap Görömbei András *Sütő András és támadói* című hozzászólását. Nem az igazságkeresés szenvedélye motiválja a vitát, írja, s a maga részéről – a Sütő-monográfiájára is utalva – egyértelművé teszi, mi a véleménye Sütő szakmai-etikai rangját illetően. „Sütő András mélyen élte meg a maga és az erdélyi magyar értelmiség jelentős részének a katarziszt, erkölcsi-szellemi megtisztulását. Nem véletlen, hogy drámái gyújtópontjában az ember és a hatalom viszonya áll – kritikus és önkritikus megvilágításban. Hetvenes évekbeli művészete az erdélyi magyarság legnagyobb tette volt a kisebbségi jogok védelmében, az emberi méltóság óvásában. Művei – esztétikai értékük természetes és szerves részeként – fölemelő, emberi öntudatra ébresztő, ösztönző szellemi és erkölcsi tettek is. Az erdélyi magyarság égető sorskérdéseit Sütő András könyvei vitték be a magyarországi köztudatba. Az *Anyám könnyű álmot ígér* volt az első irodalmi mű az újabb erdélyi magyar irodalomból, amelyik óriási érdeklődést, figyelmet váltott ki. Ez a könyv tudatosította először a magyarországi olvasókban, hogy Erdélyben újra értékes irodalom születik, s azt is, hogy ennek az irodalomnak a tápláló forrása az az erdélyi magyarság, amelyik tele van gondokkal, problémákkal, s amelyről a magyarországi magyarság a nemzetellenes kommunista diktatúra következtében szinte semmit nem tud. Ennek a kötetnek a sikere csinált szállást a magyarországi olvasók tudatában a többi kiváló írónak is a hetvenes évek elején. Számomra nagy élmény volt annak a szellemi-erkölcsi küzdelemnek a megismerése, amelynek révén Sütő András tehetsége közel két évtizedes keresés, botladozás után a hatvanas évek végére kibontakozott, művészete az egyetemes magyar irodalom élvonalába emelkedett. Sütő András immár harmincöt esztendeje szálegyenesen helytáll azon a nehezen kiküzdött magaslaton, ahová az *Anyám könnyű álmot ígér* fölemelte őt. A hetvenes évek volt az ő nagy évtizede, de életműve – a körülményei ellenére is – mindmáig gazdagodik. Emberi magatartásával és műveivel egyaránt. A legutóbbi időben is. Újabb drámái, az *Advent a Hargitán*, az *Álomkommandó*, a *Balkáni gerle*, az *Ugató madár* megannyi új dramaturgiai kísérlet is az erdélyi magyar sors kifejezésére. A *Heródes napjai*, a *Szemet szóért* és az *Erdélyi változatlanságok* pedig az erdélyi magyar sors ábrázolásában olyan értékű művek, hogy – osztom Csoóri Sándor véleményét – Szoltsenyicin Gulag-beszámolói mellé helyezhetők.

Mindez közismert azok számára, akik értékkereső tekintettel követik irodalmunk alakulástörténetét. Említenem mégis azért kell, mert a mostani vita néhány résztvevőjét a tájékozatlansággal társult zsigeri gyűlölet motiválja. Minden törekvésük arra

irányul, hogy Sütő András életművét kiiktassák az erdélyi magyar irodalomból. Gyűlöletük lépten-nyomon átcsap a tényeken. Önálló életre kel. Hihetetlenül mélyre süllyedt az erdélyi magyar szellemi élet, ha eltűri ezt a hitványságot. Sütő András életműve ugyanis az erdélyi és az egyetemes magyar irodalomnak is egyik legértékesebb fejezete. »Lenullázni« akkor sem kellene, ha nála értékesebb életművek tucatja állna sorba a »helyéért« az erdélyi magyar irodalomban. Erről azonban szó sincs. Az igazi értékek egyébként sem ellenségei, hanem kiegészítői egymásnak. Úgy látszik, a nekivadult igazságtevők azzal szeretnék nevüket beírni az erdélyi magyar művelődéstörténetbe, hogy ők azok, akik Sütő Andrást ki akarták iktatni a magyar irodalomból. Fölöttébb dicstelen dicsőség ez.” A cikk ezt követően Kuszálík Péter tollából származó több állítást cáfol, de a helyeslését sem hallgatja el: ha Kuszálík Péter is úgy látja, hogy Sütőnek van néhány műve, amelyet az utókor is remekműnek tart majd, akkor egyetértenek: „néhány remekmű ugyanis nagyon nagy dolog... Mert remekművek ritkán születnek.” Görömbei szerint Sütő folytonos morális számonkérése értelmetlen és elhibázott: egy ekkora életművel szemben „méltatlan dolog naponta a fiatalok tévedéseket emlegetni”.

XII.

Attól félek, írja Tamás Pál (*Totemdöntés*, 2005. május 19.), hogy a közvetlen érintettek túl senkit nem érdekel *A Hét* „lassan elmocsarasodó” Sütő–Földes-vitája. „A Földes–Sütő-sztori végül is az ötvenes évek végének retorikai erőterében önmagában nem túl érdekes. Túl buzgó ifjú értelmiségiek a maguk purista módján följelentik egy társukat, mert az elhajlónak tűnik. Az illetőt nem küldik a Duna-deltába vagy Szibériába. Nemcsak hogy túléli, hanem egy idő után ideológus értelmiségiként dolgozik tovább. De természetesen ő sem a rendszer ellensége (legföljebb ugyanolyan áldozata, mint akik feljelentik). Nem tudom, más hogy van vele, nálam a katarzis elmarad.” Tamás Pál szerint az az igazi kérdés, hogy mire használhatjuk a „múlt feldolgozását”. Úgy véli: „új címkék elhelyezésére valakiken”. „Szelektív rajtengedélyek kiadására” a politikában. „Korábbi politikai szövetségek-ellenségeskedések” bebetonozására a következő időszakra. Meg esetenként a bűnösök megnevezésére. Az emberiség elleni bűnök nem avulnak el, de „negyven évvel ezelőtti, ugyanazon a politikai törzson belüli pártfeljelentések már nagyobbrészt igen”. A Földes-sztori legföljebb valamilyen „pasztell árnyalatot jelenthet” a jelen politikai színvilágában. Tamás Pál nem tekinti Sütőt „félistennek”, de azt sem gondolja, hogy „vele szemben kell közéleti profilját meghatározni”. Úgy látja, hogy most egy nemzedéki elit megpróbálja ledönteni az előző nemzedék(ek) totemjeit.

Biró Béla – már idézett – cikkében (*Az elfogultság szárnyas oltára*) május 26-án szóló kivált annak a határon inneni és túli „frusztrált értelmiségiékből és kifulladt tehetségekből” álló, „jól mozgósítható véd- és dacsövetség”-nek, amelyet Sütő András „alakított ki, s tart fenn maga körül”, mi egyébért, mint a „Mester megvédelmezésére”. Erre a feladatra ezek az alakok „bármikor hajlandók és képesek”. „Hisz te, Boró,

akkor még gyerek lehettél” – olvassuk azután a cikkben Biró Béla baráti közbevetését, melyet a vitát elindító lapfőszerkesztőnek szán, s az olvasó nehezen vonatkoztat el attól a fölismeréstől, hogy itt és most egy, épp csak egy másik véd- és dacszövetséghez tartozó emberek trécselnek egymással. A további eszmefuttatásában, abból kiindulón, hogy Sütő András a romániai változások után is azt mondta: a romániai magyarság „ostromlott várban” él, Biró azt állítja: az író szerint „aki az ellenséggel (azaz a románokkal) fraternizál”, a „várbelieket” árulja el. Ezzel a magatartással, mely Sütő „elfogultságát” bizonyítja, szemben áll a Biró Béláé, mely szerint csak a „román ellenzékkal és a románság demokratizálásban érdekelt erőivel” összefogva lehet a magyarság érdekeit érvényesíteni. Biró Béla információja szerint a „nemzetközi közvélemény” az 1990-es vásárhelyi pogrom idején is „nyilvánvalóvá tette”, hogy „nem hajlandó egyoldalúan a magyar igazság mellett állást foglalni”: viszont további támpontot nem ad a cikkíró ahhoz, hogy a Sütő András románellenességére mutató fölvetést az író mely műveivel, a nemzetközi közvéleményt pedig milyen megjelenési formák segítségével lehetne jobban dokumentálni. Annak története következik ezután, miként akadályozta meg Sütő András, hogy Biró Béla egyik cikke, ha jól értelmezzük, a fenti tétel bővebb kifejtéséről szóló írás, mely előbb a pesti *Magyar Hírlapban*, majd a romániai *Magyar Szóban* is napvilágot látott, megjelenjen a *Háromszék* című, sepsiszentgyörgyi újságban is, Sütő válasza mellett.

A Román Munkáspárt Központi vezetőségének, Bukarest!: a május 26-ai lapszám közli azt az 1958. aug. 25-ére keltezett írást, melynek levél voltát Sütő András egyértelműen tagadta, azt följegyzésnek, elemzésnek minősítette, s amelyet, mint írta, a tudta nélkül avansáltak levéllé vagy levélmellékletté Hajdu Győzőék. Erről a tényről, melyet pedig már február 24-ei hozzászólásában jelez Sütő, az írás közlői nem vesznek tudomást, annak ellenére sem, hogy az író „idegenkezűséget” is fölfedezni vélt benne. A dokumentum, melyből Bottoni dolgozata bőven idéz, s melyet följelentésértékűnek tart, Földes vétkeket sorolja: pontosan olyan pártzsargonban, olyan ideológiai érvkészlettel és annyi elmeéllé, mint ahogyan és amennyivel Földes László bírálta az *Igaz Szót* és annak munkatársait, például Sütő Andrást nevezetes önvédelmi cikkében (*Irodalom-bírálatunk eszmei tisztaságáért*). Ott többek között azt írta Földes László: „Hazai magyar irodalmunk a Román Népköztársaság kultúrájának szerves része. Ugyanez a párt nevelte íróinkat, kritikusainkat; ugyanannak a pártnak a gondos és előrelátó irányító tevékenysége szervezte sikereinket, és óvott meg attól, hogy az ellenséges ideológia széles tért hódíthasson, és revizionista áramlatok kialakulása rombolhassa eszmei-művészi értékeinket.” Ebbe az optimális állapotba épp a konkurens lap, a vásárhelyi *Igaz Szó* ideológusai és szerkesztői rondítottak bele a „liberális társadalmi nézetek beszüremkedését jelző negativista”; meg a „burzsuá esztétika beszüremkedését jelző apolitikus kritikai megnyilvánulásokkal”. Sütő replikája pedig: Földes a „hisztériás kitörésekig menő rágalmazás útjára tévedt, amikor nem egy ízben fejtette ki előttem, mások előtt is, hogy pártunk vezetősége nem akarja fölszámolni azokat a fogyatékoságokat, amelyek a huszadik kongresszuson fölmerültek a személyi kultusz kapcsán”. Földes vétkei között szerepel, hogy „lényegében kivonta a lapot” az *Utunkat*, az „ideológiai harc” területéről. Vagy: „a lapot nem egyszer „testületi lapnak” nevezte, ami lényegé-

ben arra vonatkozott, hogy abban nem valamely pártvonal, hanem a lapnál dolgozó szerkesztők ilyen vagy olyan akarata érvényesül”. Az ok pedig, amiért a följegyzés készült: Sütő mindvégig hitt abban, hogy „Földes szembefordul hibás nézeteivel”, ez azonban nem következett be, sőt: az „őszinte önbírálatra való képtelenség” tükröződik jelzett cikkében.

Cs. Nagy Ibolya e számban megjelenő cikke szerint (*Körtánc...*): „Az ötvenes, hatvanas (meg hetvenes és nyolcvanas) évek diktatúrájának pártaljai (és prózája) mögött hosszabb-rövidebb ideig, kevés kivétellel ott nyüzsgött szinte mindenki, Páskánditól, Földes Lászlón, Székely Jánoson, ideig-óráig Kányádi Sándoron, Lászlóffy Aladáron, Szilágyi Domokoson és másokon át Sütő Andrásig, aki kora és munkája alapján ott nyüzsgöhetett az írástudói táborban. Bármelyikőjüktől idézhetők jókora, Romániát megéneklő passzusok. De miféle eljárás az, hogy nem az egyes életművek értékének, arányainak meg a kicsipentett s fölmutatott hozsánaszöveg akkori jelentőségének megfelelően vizsgáljuk ezeket a kortól el nem szakítható írásokat (legtöbbjük egy a tucattól, már-már önmaguk paródiái, s ezt nemcsak az tudta, aki írta, hanem az is, aki olvasta)? Hanem az egyik emberből, például Földes Lászlóból korunk hőseit, a század áldozatát kreálunk, elfelejtve épp tőle idézgetni – újra és újra – nagy passzusokat a süket párthandabandáiból; a másiktól, Sütő Andrásból meg mindenestől hazugot, becselent, kollaboránst, feljelentőt? S elfelejtünk meditatálni azon: hogyan lett a pártból kikapolt s bár átmenetileg és részlegesen, de írói szilenciumra ítélt, pártbizalom-vesztett Földesből mégis másoknál (például ugye Sütőnél) bizalmi posztján tartott lapfőszerkesztő-helyettesi állás birtokosa. Önkritikát gyakorolt, helyrebillent a kibicsaklott ideológiája? Vagy mást tett? Mit? A legkevésbé a semmi valószínűsíthető.”

XIII.

Június 2-án Nagy Pál egy kurta „Köszönöm”-mel üzeni Biró Bélának, hogy a közismert Sütő-hívek közé sorolja, köszöni és vállalja. Természetesen megszólal Kuszálék Péter is. Talán K7 és K8 jelzetű *Az ügyvédi kamara* című, kétrészes dolgozatában (a második részt június 7-én közli a lap) előbb tisztázza, kiket tart a Sütőt védő „Kanonizációs Bizottság” tagjainak. „De lássuk, kik ülnek mostanság a Kanonizációs Bizottságban. Elsősorban a Mester monográfusai (Görömbei András, Bertha Zoltán, Ablonczy László), műveinek méltatói és csodálói (Cs. Nagy Ibolya, Márkus Béla) a Belső Kör Érdemes Személyei (Pomogáts Béla, Kántor Lajos, Láng Gusztáv), a Falanx Élő Pajzsai, az Akadémia legfőbb tekintélyei, egyetemi tanárok, kritikusok és így tovább; elnézést, hogy nem soroltam föl mindenkit név szerint.” A folytatásban a három „Magyarországról küldött cikk” szerzőivel polemizál, változó intenzitással. Görömbei András azon állításával szemben, mely szerint Sütő András nem a pártos magatartása, hanem a művei által lett nagy íróvá, a cikkíró a maga tömör értékítéletét vezeti elő, egy korábbi írásából idézve maga magát: „Én, az egyszerű pamfletíró, másképp látom: »A Maestro névtelennel, lakájokkal és megalázottakkal vette körül magát, olyanokkal, akik nem törhettek a hatalmára. [...] A Maestróból a rendszer kreált nagy író és

befolyásos embert. Ideológiai támasz, a párt mankója nélkül nem lett volna olyan elismert és sikeres író.«. Egy megengedő gesztust azért tesz Kuszálík Péter, amidőn elismeri: a Herder-díj odaítélésekor (1979) Sütőnek „már valóban megszülettek a díjra érdemes munkái”. Az a finom ellentmondás, hogy tudniillik egyetlen monográfusa, méltatója, csodálója, körön belüli és kívüli kritikusa sem értékeli valódi rangján felül Sütő András korai pályaszakaszának műveit, tehát hogy nem tudható, miért és kivel is vitázik e tekintetben Kuszálík Péter: elsikkad a cikk betűtengerében.

Június 7-én még egy, „A Hét című lap szerkesztőségének” címzett levelet közöl a lap: az Izraelben élő, az *Új Kelet* munkatársaként tevékenykedő Róna Évától, aki Földes Ágnes írására reagál. Szenvedő alanyai voltak, írja az 1958-as párttisztogatási akciónak. Férjét egy bukaresti pártgyűlésen, a „vezetőség elvtelen bírálata ürügyén” kizárták a pártból, őt menesztették a munkahelyéről. „Az egyetlen, velünk szolidáris ember a környezetünkben, aki mellénk állt, Sütő András volt: »Büszke vagyok rátok, mert volt bátorságotok kinyilvánítani megalkuvás nélküli véleményeteket, s vállalni a következményeket.«. „Arra is emlékszem, hogy Sütő miért mondott le 1953-ban a lap főszerkesztői megbízatásáról a *Falvak Dolgozó Népénél*. Azt mondta nekünk: nem vállalhatta az újságra erőltetett, Márton Áron püspök ellen szóló szövegeket.” A Róna-írás tele van kipontozott részekkel: a cenzúra nélküli szerkesztői szövegközlés szándéka – és gyakorlata – megbicsaklani látszik. Sylvester Lajos cikke is hasonló sorsra jut ugyanebben a lapszámában (Egy „Birói” ítékezés margójára). A sűrűn kipontozott szövegben többek között azt a véleményt olvashatjuk, mely szerint „egy kisebb edényben zajló orkánnak” véli a cikkíró A *Hét*-ben „tocsogó” vitát. Majd Bíró Béla írásának „kiemelt mondat”-ára utal a szerző – de a cenzúramentes szerkesztés valahol ezt a mondatot is eltüntette, voltaképpen értelmezhetetlenné silányítva Sylvester Lajos vitacikkét. Ami a szövegből marad, az a sepsiszentgyörgyi, 1983-as *Pompás Gedeon*-bemutató kipontozott története: a vizionáló drámaszöveg-csonkításai, a darab miatti feljelentések, melyek Sütő művét „nacionalistának, irredentának, miegyébnek nevezték”. „Meg sem kérdezem, hogy ez alatt egyesek hol voltak, mit műveltek” – fejeződik be a közölt cikk: de nem az eredeti hozzászólás, mert itt is látható egy a szövegkihúzásra mutató, egyezményes tipográfiai jelzés.

Burján Emil, illetve a cikke (*Földes-ügy*) sem ússza meg cenzúra nélkül. Úgy látja a szerző, hogy a visszaemlékezések, dokumentumközlések folytatásos jellege miatt „néhány kijelentés új helyét kezdi keresni”. Például a Földes Ágnes tollából származó állításokkal a „Debrecenből érkezett sorok” néznek „farkasszemet”. De mert a debreceni sorok is a kihagyás áldozatául estek, a tekintetváltás, a helykeresés mibenlétére nem derülhet fény. „Ismét Földes Ágnes levélkéje mond súlyosabbat” – szögezi le Burján Emil, a „fent idézett” – de, ugye, mégsem idézett – „szerzők” ugyancsak nem idézett szövegeire gondolva.

Június 21-én ismét szót kér Kuszálík Péter (K9). *Néhány morzsa* című hosszú cikke pár filológiai tisztázást követően összefoglalja a vitát: „A februártól tartó „színjáték” sikerét nem tudom megítélni, mert – szerintem – az egészet az olvasók visszafogott érdeklődése kísérte. Mondom ezt azért, mert az erdélyi múlt »kibeszélésének« igénye és szándéka nem ötvenet, hanem sokkal több hozzászólást kellett volna, hogy ge-

neráljon. Kérem, ha a kommunizmus pere nem érdekli a dolgozó tömegeket, akkor nincs miért forszírozni. Ám, lássátok!”

Zárszó helyett címmel Stefano Bottoni is összefoglalót ír, erős kételyeket fogalmaz meg: „Néha úgy érzem, valóban érthetetlen ez az egész azok számára, akik nem élték át személyesen. De azok sem képesek már tisztán látni, akik egykor tisztának tudtak maradni... A kommunista világ mentális sémái (ellenségkép, más-sághoz való viszony, egységmitosz) nagyon mélyre hatoltak be a magyar köztudatba. Értékek devalválódtak, értékeket járattak le, de új/más értékek azonban nem születtek... Attól tartok, hogy az utóbbi ötven-hatvan évet soha nem fogjuk tudni magunk mögött hagyni, csak valahogy megemészteni.”

XIV.

Bár megszületett a vitazáró-féle írás a vitaindító szerzőjének tollából, június 28-án Parászka Boróka *Sikerés kudarc* című, már sokat emlegetett cikkében mégis inkább a vita folytatására ösztönöz. Példaként állítja a vitázók elé Gagy József, Demény Péter, Oláh Sándor hozzászólásait mint a „távolságtartás és elemzőkészség” követésre alkalmas mintáit. Bíró Béla cikkére is visszautal, az „erdélyi nyilvánosság cenzúráját” említve, mely megakadályozta a *Háromszékben* a Bíró-írás közzétételét. Itt és ekkor véli időszerűnek a főszerkesztő, hogy a maga cenzúra mentes szerkesztési elveiről és gyakorlatáról valljon. Úgy véli, épp a „bármiféle indíttatású cenzúra mellőzése volt tulajdonképpen az, ami ennyire fölpörgette ezt a vitát, nem Sütő András, nem Földes László vagy bárki más személye”. Viszont hozzáteszi: elérkezett az az idő, amikortól a „retorikus vagdalkozás” és „intellektuális csetepaté” termékeit nem vállalják tovább. Nagyon sok személy hallgat e vitában, írja, holott „nem egy személyre vonatkozó támadásról, nem lejárató hadjáratról, hanem egy a történelmi összefüggésekre tekintettel levő helyzetértékelésről van szó”. Ennek szellemében, tehát történelmi összefüggésekben gondolkodva volna kíváncsi arra, „milyen az a közösségkép, amely a Sütő-életműből összeáll”, meg arra is, hogy a „mai erdélyi politikai nyelv mennyiben beszél „Sütőül”, és mi következik a „metaforák, jelképek, hasonlatok, a retorika átvételéből”. Az is érdekelné, hogy vajon mikor születik újabb kísérlet a „Sütő-örökség” feldolgozására; hogy „milyen a Sütő-cenzúra”, majd elbeszél egy történetet, melynek veleje szerint Nagy Pál telefonon arra akarata „rávenni” Parászka Borókat, hogy ha közölte Sütő András 1958-as írását, közölje a Hajdu-feljelentést is. Ettől ő „elzárkózott”, mire a háttérben egy férfi, „akinek megnevezésére nem vagyok feljogosítva”, a „legsötétebb sztálini időköt idéző hangnemben” kereste Nagy Pállal együtt a „megoldást” arra vonatkozóan, hogyan lehetne mégis „kikényszeríteni a kívánt közlést”. Mivel a *Sikerés kudarc*-ból korábban is idéztünk már, most csupán visszautalunk arra: ebben írja a főszerkesztő, hogy Hajdu nem releváns személy, nincs szimbolikus tőkéje, foglalkozni vele tehát szükségtelen.

„Mi a fasz van?” – kérdezi „Láng Zsolt Kirohanó” július 5-ei cikkében (*Kedves Boróka!*), láthatóan eleget téve a retorikus vagdalkozás kerülését illető főszerkesztői kívá-

nalomnak. Talán arról ír: Parászka Boróka véleményével szemben nem az intézmény határozza meg az embert, hanem az ember az intézményt. Az „intézmény nem sütői fogalom?” – kérdi. Ha a „*Szekelyföldet* Kántor meg Balázs Imre szerkesztene”, abból „nem *Korunk* lenne”? „Szerinted ebben a Sütő-vitában tényleg hallgat a hazai irodalom? Szerinted, amit tíz évvel ezelőtt leírtak, az csak akkor beszédes, ha újra leírják? ... Szerinted a kívülállás mondatszerkezetével nem lehet állást foglalni?” Parászka Boróka, a megszólított ugyanabban a lapszámban (*Hérakleitosz lábnyma. Kedves Zsolt!*) viszszafelel néhányszor, majd álláspontját védve leszögezi: „Bizony, csak fórumok vannak. Terek, irányok. Ólmok, kövek, körök. Cégtáblák, céhek. És aki magára veszi a cégért, az hiába prédikál vizet. Fórum nélkül nincs Cicero. ... Újraolvasni sajnos már nem lehet azt, amit tíz évvel ezelőtt leírtak. Azt, azóta már többen újra-, szét-, át-, fölül- s leírták. Az olvasás folyamatos jelen.”

A tárgytól némileg el-, másik útra kanyarodó szóváltás zavarba ejtheti a szövegek értelmén tűnődő olvasókat, de K10 megpróbálja visszatéríteni a vitát korábbi medrébe (*Válasz és magyarázat*). Kivételesen rövid, mindössze öt pontos írásában Kántor Lajosnak üzen (június 21-ei, „*Maradandó*” *bazugságok ellen* című írására célozva), s cáfolja, hogy Kántor nem mondta volna az „árkosi újságírótaborban, egy hosszú asztal mellett” Réthy Andor bibliográfiájáról szólva, hogy a Kántor–Láng-féle romániai magyar irodalomtörténetből csupán az a bibliográfia a „maradandó érték”. Kuszálík az árkosi eszmecsere két fültanúját kérte volna föl tanúskodásra, de „sajnos – ők nem emlékeztek erre az epizódra”. Arra a Kántor Lajostól származó állításra pedig, amely szerint Kuszálík Péter „grafomán”, így replikázik: „a grafomania nem bűn, és bizonyos szintig még patológiás tünetnek sem tekinthető. ... Nem is tekintem sértőnek, tudván azt, hogy Kántor úr ezt nem pejoratív zöngével, hanem kedveskedő hangszínnel írta, elvégre ő 1953-tól napjainkig háromszor annyi könyvet és ötvenszer annyi cikket, tanulmányt, kritikát, kánon-paragrafust stb. publikált, mint ahány kötetet, sajtóbibliográfiát, pamfletet, mikrofilológiai bakalódást alulírott az utóbbi tizenöt évben közzétett.” Annak gyanújára utaló jelet, hogy itt akkor esetleg életmű áll szemben bakalódásokkal, a cikkben nem találunk.

Július 12-én azt kérdezi Nagy Pál (*Egyoldalú „helyzetértékelés”*), milyen jogalapon rögzíti *A Hét* a vele folytatott telefonbeszélgetést, melynek során ő „a lehető legudvariasabb hangnemben” érdeklődött a Hajdu-levél közlésének elmaradása ügyében, hazugságnak minősítve azt a főszerkesztői kijelentést, mely szerint Nagy Pál megkapta a Hajdu-levél összefoglalásának lehetőségét. Parászka Boróka rögtön visszaüzen (*Válasz...*): „A Hét teljes szerkesztősége fültanúja volt a Nagy Pállal és a névtelenül betelefonáló, kilétét nem vállaló (de hangja után jól felismerhető) társával folytatott beszélgetésnek, természetesen a sértéseknek és fenyegetéseknek is. És hogy miért kell erre hivatkozni akkor, amikor az érdemi vita létrejöttét kívánjuk szorgalmazni? Azért, mert úgy véljük: a hasonló alpári, gyáva hangnem az, amit egyértelműen vissza kell utasítanunk.”

Bertha Zoltán érdemi hozzászólásra vállalkozik (*Nem lehetnének legalább tényleg poszt-modernnek „bokabarapdálás” helyett?*). Az irodalomtörténész kifejti a Sütő-életművel kapcsolatos véleményét. Úgy véli, fél évszázaddal ezelőtti „megnyilvánulást” alapul venni

Sütő András írói-emberi teljesítményének *kisebbitéséhez, meghazudtolásához*, a „feltétlen tényisztelet” örve alatt, nem más, mint a történeti tények *fetiszizálása, dogmatizmus*, Hayden White szavával *régiségkereskedői* mentalitás. „A tényisztelettel való kérkedés, a tényimádat köntösében tetszélges nem hübrisz?” A „szelektált tényekre való hivatkozás” kényszere azt a célt szolgálja, hogy „abszolút érvényű igazsággá” tegye Sütő lefokozását, *megkisebbitését, semmibe vételét, megvádolását, denunciálását*. Bertha Zoltán szerint „ténynek tekinthetjük azt, hogy Sütő András munkái hangsúlyos részét képezik az irodalomtörténeti, oktatási stb. kánonnak, ami persze változhat, de az a mindenkit megillető plurális szabadságjogok és hermeneutikai lehetőségek keretei közé tartozik, hogy bátran állíthassuk: van olyan jelentékeny irodalomkritikai értelmezői közösség, amely ezt a munkásságot az újabb magyar irodalom egyik kiemelkedő fejezetének tartja. Tény maga a szubjektív megítélés vállalása és vállalhatósága, s ebből következően az az értékelési lehetőség, amely Sütő András írásművészetének kiteljesedését különleges esztétikai rangú művek (sőt remekművek) sorának fogja fel. Tény, hogy vannak, akik érzékenyen rezonálnak a Sütő András prózájának, drámáinak, esszéinek stb. mondataiban rejlő különös nyelvi-stiláris erőre, arra a szuggesztív, varázslatos mondata-lakító művészségre, artistikumra, amely a szavak ritmusát, dallamát, menetét úgy hajlítja és formálja, hogy abba a bölceleti sejtelemtől a lírai vallomásosságon át a fogalmi árnyalásig annyi minden belesűrűsödik. (Igaz: senkit nem lehet kötelezni a finom hangzásárnyalatok meghallására, a stiláris értékek észre- vagy figyelembevételére.) Tény továbbá, hogy százazrek számára jelentettek és jelentenek ma is ezek a művek hiteles helyzettudósítást és helyzettudatosítást a magyarság nemzeti és kisebbségi sorsát illetően, megragadó művészi látomást a történelmi sors lényegvalóságairól, a magyar és az egyetemes emberi szellem tükrében. Százazrek nemzeti öntudata és lélekjelenléte erősödött általuk, s a megmaradásba vethető reményt táplálták évtizedeken át. Mert voltak és vannak, akiknek fáj a folyamatos »hungarocídium« (az író találó fogalma ez), a magyarság Kárpát-medencei fizikai-lelki térvesztése, sorvadása, pusztulása – miközben vannak, akik ezt el sem ismerik. (A világ már csak ilyen, s ez utóbbiak is belenyugodhatnak az előbbieik érzésvilágának létezésébe.) Tény, hogy erőteljesebb érzelmi hatást keltenek a Sütő-művek még ma is, mint más, »posztmodern« sztárszerzőkéi, például egyetemisták köreiből is; legalábbis személyes tapasztalatom, hogy (minden reklám, média- és divatráhatás ellenére) többen és szívesebben olvassák az ő könyveit, mint a »szövegirodalom« agyondicsért, de szignifikáns mértékben olvashatatlanak minősített darabjait. Őszinte, felszabadult, elfogulatlan és a karriervágytól még meg nem szédült, még nem helyezkedő diákok számára egyszerűen élmény olyat olvasni, amiből lelki melegséget árasztó emberi jelentés, üzenet, értéktudat sugárzik, erkölcsi értelemben is felfogható és követhető gondolatisággal együtt.”

A vita ezen a ponton lényegileg kifulladás.

Mert Székely Csaba *Nem a ruha teszi* című írása 2005. július 19-én reagál ugyan a Bertha Zoltánéra, de főképp a posztmodern meg a White-féle történetiszemlélet fogalomértelmezése dolgában bonyolódik vitába a cikkíróval, akit úgy képzel el, hogy: „szerző sétálgat a Nemzetféltés utcán vagy a Megmaradás-soron, s egyszer csak megpillant egy csinos, divatos öltönyt”. Ez volna a posztmodern: magára veszi, sétálgat

büszkén tovább, de nem veszi észre, hogy valami nincs rendben a ruhával, „mert jaj, kilóg a slicce, ráadásul itt-ott feltűnően szűk”. Úgy tartja, hogy Bertha Zoltán nem „irodalmi” vagy „legalább irodalomközeli szempontok szerint” vizsgálta Sütő életművét, nem kaptunk mást „mint színes ajándékpapírba csomagolt halfejet”. Tekintve, hogy az olvasó szerint a megkritizált Sütő-monográfus éppenséggel irodalmi szempontrendszer alapján minősíti vitacikkében az írói életművet, nem tudja hová tenni sem Székely Csaba állítását, sem pedig az ajándék halfejet. A lapszámban olvasható ugyan még egy Demény Péter-írás is (*Angyalok a kondérban*), valamint Balázs Imre József *Két állítása*, de a cikkek már csak a Láng Zsolt Kirohanó és Parászka Boróka vitájához, élcélődéseikhez kötődnek, s mint ilyenek, megmaradnak a személyi érdekelt-ség körén belül. Július 26-án Gagyi József tollából még megjelenik egy érdekes dokumentumkutatói anyag a Maros Magyar Autonóm Tartomány hatvanas évekbeli ügynökhálózatának kiépítéséről, de a vita ezen szakában már visszhangtalanul szólnak a szavak.

Egy cikkre azonban még érdemes figyelniük (*Földes László meghurcoltatásának történetéhez*), habár pontos megjelenési dátumát e vita szemlélőjének, időhiány miatt nem sikerült kideríteni. Az írás, Izsák József szövege, az interneten lelhető fel, a Bottoni által válogatott vitaanyagban, de csak a szöveg eredeti keletkezési dátumát közli (1985. július 15.). Izsák József irodalomtörténész 1957–80 között a vásárhelyi *Igaz Szó* szerkesztője volt, s két évtizede vetette papírra az emlékeit. A 2004-ben elhunyt szerző fia, Izsák Balázs ezt a szöveget küldte el vitacikk, hozzászólás gyanánt. A visszaemlékezés Földes László karakterológiai jellemzése s a kizárás történetének fölidézése. „Földes László romániai (erdélyi) polgári származású kritikus és esszéíró. Rendkívül éles eszű, művelt, főként a marxista esztétikában, filozófiában és világirodalomban tájékozott. A kolozsvári egyetemen szerzett tanári képesítést, Gaál Gábor hallgatója is volt annak bukásáig, már diákkorában hangadója a baloldali, kommunista ifjúsági mozgalomnak. Alapműveltségét a marxizmus zsdanovi iskolájában szerezte, de volt benne rugalmasság, hogy tovább is lásson. Viszont hűséggel, ha nem épp konformizmussal szolgálta korát. Így került az ötvenes évek elején, Gaál Gábor buktatása után az *Utunk* című irodalmi hetilap főszerkesztői tisztébe. Feladatát a korszak hatalmi irányítása mellett végezte, másként gondolkodásnak semmiféle tanújelét nem adta. Sok bohémiség volt természetében, magánéletében szabados, de az irodalomban hajszálnyit sem tért el a hatalom, a proletárdiktatúra előírásaitól. Tehát élenjáró harcosa volt a szocialista realizmusnak, hű elkötelezettje az eszmének. Alkalmazkodókészsége folytán jócskán túlterjesztette az elvárásokat, az ötvenes évek fordulójának és első felének karrierizmusában osztozott nemzedéktársaival – mindent a hatalomban való részvételért, ez volt neki is a jelszava. Ebbeli mohósága idézte fel meghurcoltatását, időleges kizárását a pártból, leváltását az *Utunk* főszerkesztői állásából.” Hajdu és Földes a párt politikai irányvonalának követésében semmiben sem maradtak el egymástól, írja Izsák József, sőt versengtek. „Földes László 1958-as balesetét az okozta, hogy »a kanyarban akart előzni.« Úgy érte, hogy előnyösebb politikai helyzetbe akart kerülni a hatalom előtt. [...] Utolérte a karrieristák végzete, a személyi kultusz hatalmában osztozkodók bumerángja őt is eltalálta. Az ütés nem volt végzetes. Rehabilitálása után próbáltak mártírkoszoró-

rút fonni a feje köré – tisztelői – méltatlanul, nem mártírja volt ő a hatalomnak, hanem pallosa.” Tovább: „Még tisztázásra vár, mi volt a Földes-ügyben a Sütő András felelőssége. Kovács György, az író, az ügy magyarázója. Többször kértem, írja le az utókor számára az egész esetet, tudniillik Hajdu mellett a Földes-ügy minden ódiuma rá hullott; Földes rehabilitálása után valósággal kiközösítették az irodalomból. Nekem ő a következőket mondta el: Sütő András 1956 őszén megtagadta a magyarországi »ellenforradalmat« elítélő nyilatkozat aláírását más íróársakkal együtt. Végül bizonyos szervek nyomására aláírta, de ezt az ellenállását a felettes szervek nem bocsátották meg. Kolozsváron 1956 novemberében Földes is »ingadozott«. Példát kellett statuálni – állítja Kovács György. Föl kell áldozni egy író. Ki legyen az?? Sütő vagy Földes? Így jutottak 1958-ban arra a döntésre, hogy mégis Sütő az igazi író, ő az érték, őt kell menteni, s hadd vonultassák fel épp őt Földes ellen, s ezzel minden rendbe jön. Furcsa logikája ez a dolgoknak, ha így van. Lehet, az utókor számára egészen hihetetlenül hangzik, de akik e korban élünk, az efféle »gyakorlatot« – ha megdöbbenéssel is – tapasztaltuk! Nem az én feladatom, hogy Sütő felelőssége dolgában ítélek. Kezdetlen és kíméletlen helyzeteket teremtettek ezek az idők. Lehet, Sütő kevésbé tudta volna elviselni, mint Földes a megpróbáltatásokat. És végül is Földest nem érte végzetes csapás, sokan voltak, akik nagyobb árat fizettek.”

Végezetül pedig, térjünk vissza arra a kérdésre, hogy miért is *buktatta meg A Hét* a Sütő-ügyet; s hogy miért tekinthetjük a Földes-ügy vitájának fölöslegességét be- és elismerni látszó 2006. november 21-ei cikket (*Miért buktatta...*) legföljebb *némileg önkritikusnak*, viszont erősen sugalmazónak? A főszerkesztő szerint „az első és legnagyobb vétek, amit Bottoni követett el (nyilván nem rossz szándékból), hogy magát az érintettet nem szólaltatta meg. A levéltári kutatás lezárása és eredményeinek nyilvánosságra hozatala csak akkor következhetett volna be, ha a történész a kutatás részeként egyeztet Sütővel. Nyilván erre Sütő nehezen lett volna rábeszélhető, de a történész felelőssége, hogy biztosítsa alanyát a kutatás szakmai kikezdetlenségéről. A második vétek, hogy a Sütő-ügy is csonkán került nyilvánosságra. A Földes-vita csupán egy epizódja Sütő politikai-közéleti tevékenységének. Amíg bár vázlatosan, de szakmailag pontosan, nem lehet elhelyezni ezt az esetet az egész életműben, addig nem is lehet értékelni, értelmezni. A közvélemény lezártnak tudja a Sütő-dossziét, noha a Sütő-dossziét Bottoni éppen csak megnyitotta. És természetesen tovább keringenek azok a mendemondák, »úrbán legendák«, amelyek Sütő pártpolitikai szerepéről vagy a Sütő–Kádár-viszonyról szólnak, hogy az 1988–1989-es politikai szerepléséről (a rendszerváltás előkészítéséről) ne is szóljunk. Amíg ezek a kérdések nincsenek tisztázva, addig a Sütő-ügy nemhogy félmunka és fércmunka, de el sincs kezdve. Bottoni elhamarkodott lépései miatt azonban csak annyiban elmarasztható, amennyiben elmarasztható a sajtó (jelesül *A Hét* és a *Transindex*), hogy elszietve, átgondolatlanul teremtett nyilvánosságot a kutatásoknak. Ezáltal hihetetlenül nőtt a nyomás Bottonin, hisztérikussá vált a közvélemény. Egyik fele leszámolást, a másik fele pedig elhallgatást követelt. Nagyon-nagyon kevesen kérték és kérik továbbra is a befejezett feltárást. A *Transindex* vétett azzal, hogy »nézettségbarát« és szenzációhajhász módon tálalta a Sütő-ügyet. *A Hét* pedig azzal, hogy koncepció nélkül, szerkesztés nélkül engedett

szóhoz jutni minden véleményt, függetlenül attól, hogy tartalmilag mennyire hígult fel a vita, mennyire vált szakmailag hiteltelenné, túlfűtötté, személyeskedővé. Mi magunk járultunk hozzá, hogy mentálisan zárolttá vált a Sütő-ügy.”

Olyan nagyon nem kell birtokában lennünk a sorok között olvasás művészetének, hogy észrevegyük: a főszerkesztő mintegy Sütő további, súlyos vétkei-bűnei sorolja, s javasolja nyilvános megvitatásra, amidőn az író közelebből meg nem határozott pártpolitikai szerepére; a titokmoccanat dramaturgiai eszközét is bevette a közelebből ugyancsak meg nem nevezett Sütő–Kádár-viszonyra s már-már a romániai rendszerváltás legfőbb, de korántsem jó értelemben vett előkészítőjévé avanszálva az író, annak ez ügyben (is) *tisztázandó* politikai ügyeire céloz: s felhívja minderre az olvasók meg e tisztázatlan ügyekben kutatni vágyók figyelmét.

XV.

Maga is jó példával járván elől.

Mert bár a vita véget ért, a Sütő András elleni hadjárat korántsem. Ezt jelenleg csak a főszerkesztő vívja, de egyrészt: fórum nélkül nincs Cicero, másrészt: olyan vehemens és következetes Sütő-ellenesség nyilvánul a Parászka Boróka-írásokban, hogy ezek elviekben akár új, romeltakarító disputát is generálhatnak.

A már idézett, *Magyar Narancs*-os cikk (*A mű forog*) egésze, itt most nem részletezhető módon ugyanis már nem Sütő András múltbeli, hanem jelenbeli, közéleti szereplésével foglalkozik, mindenekelőtt Sütő és az RMDSZ viszonyával, de határozott, mintegy összefoglaló esztétikai-szemléleti-ideológiai ítélete is van a cikkszerzőnek: Sütő „írásaiban egyrészt az »egzotikus« (Tamási-elemekre is építő), fenyegető, hegyi levegős, sírva vigadó instant erdélyiség lehetett vonzó (ez garantáltan benne volt »nem erdélyi« tárgyú műveiben is)”. Másfelől: „Sütő népszerűségének oka az is, hogy rusztikus, ősi, hagyományörző szövegvilága egyértelműen rímelt a ’80-as évek román falurombolási tervére, amelyet a magyar társadalom kizárólag a románok nacionalizmusaival magyarázott. (Valójában nem pusztán magyarellenes projekt volt, hanem egy nagyobb, szerencsétlen »szociális reform« a vidék átalakítására.) Az akkori olvasónak, nézőnek úgy tűnhetett, Sütő azt menti át a határon – és az időn –, amit Ceaușescu elvenni készül az erdélyi magyar kisebbségtől, és az egész magyar nemzetől.” A cikk legvégső summája pedig: „...hogyan kezdjünk ezzel az Erdély-, magyarság- és nemzetideológiával, az ma még tabu. Egyelőre csak a kérdéseket kerülő hamis tisztelet maradt utána, s a nekrológok a makulátlan erdélyi magyar erkölcs és a humanista szellem letéteményeséről, a kisebbségi sorsot véráldozat árán is képviselő hősről.”

A *Litera* internetes portál 2005. szeptember 6-ai számában is szót ejt Sütő-gondjáról Parászka Boróka. Arról a számára megrendítő élményről vall, amely a neki kedves Bódy Gábor ügynökmúltjának napvilágra kerülése kapcsán érte. A lényeg: „Pisti” művei huszonöt év múltán is emlékeztetnek, a „filmek túléltek” benne az ügynökmúltra riadás reggelét, majd egy többszörösen rétegezett, metaforizált, bizonyos szellemi elvárásnak megfelelően szabados és pontatlan fogalmazású, bonyolultnak feltűnő,

valódi tartalmaiban halvány okfejtéssel eljut annak sejtetéséig: Sütő művei ellenben nem életképesek. „Ma kanosszázom a Sütő- és a Bódy-élmény között. Mekkora lúzerek vagyunk. Alig használt, túlfényezett erdélyi kultúrát lecserélném Lynchre. Vagy mondjuk Bódyra. Basszameg. Valamire, ami rámaródik az emberre. Ami nem pereg le. A kudarc lényegét, azt hiszem, most értettem meg igazán. (A vita kudarcára utal: Cs. N. I.) Hiába birkózunk a diktatúra, az elnyomás, a lehetetlen kisebbségi sors és egyéb nyúlós, házi készítésű mítoszainkkal (mely mesékben természetesen mindig van egy kis igazság) és az erre a mítosza épített szintén nyúlós kultúrával. Nagyon radikálisan ki kell lépni a pitiáner besúgó életművekből és leleplezéstörténetekből, abból a rögeszméből, hogy a diktatúra tett olyanná, amilyenné. A diktatúra mi voltunk. Vagyunk. Hiánybetegek vagyunk. Az olyan tartalmak hiányoznak, amelyek legalább huszonöt évig életképesek.”

S hogy vállalt része lesz-e a Hét-főszerkesztő írói életművének az a már-már beteges Sütő-ellenszenvről tanúskodó nekrológ, amelyet Sütő András halálakor írt, ugyancsak kérdés. Az bizonyos, hogy a művet a műfajtörténet különös darabjaként tarthatja számon az utókor, amennyiben a szöveg alapvetően: halottgyalázás (Elhazudni, vagy emlékezni? *A Hét*, online, 2006. október 5.). Ugyanis viszonylag ritka az olyan nekrológ, amelyben arról szól a búcsúztató, milyen jelentéktelen ember volt az elhunyt: „Valószínűleg még mindig nem látjuk teljes egészében a közösségi életművét. És nagyon sokan vannak olyanok, akik egyáltalán nem értik, miért ő az, akihez minden út fut Erdélyben. Nem azért, mert »európai szintű«, »egyetemesen emberi« »példaértékű értelmiségi« lett volna. Ezek csak szavak és jelzők, amelyeket különböző korok termelnek ki, és gondolkodás nélkül böfög vissza az, aki nem érti és nem is akarja érteni azt, ami körülveszi.” [...] Az sem igaz, hogy az *Engedjétek bozzám jönni a szavakat* vagy az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, netán az *Anyám könnyű álmot ígér* is »elég lenne már az üdvösséghez« [...]” Az üdvösség irodalomtörténeti metafora, hangulati értéke van, és ha mond valamit, akkor a nekrológ-szerzőt minősíti.” Ritka az a halottbúcsúztató, amelyben a nekrológus a halott sorsát összeveti az élőkével, mondván, utóbbiak mennyivel többet szenvedtek, mint az elhalálozott: „Mindenki túl akart élni, Sütő is, Szilágy Domokos is, ezért működött a rendszer, ez volt a rendszer. Túlélési taktikák ütköztetése és egyeztetése. Volt olyan is, aki nem akart túlélni. Gyimesi Éva nem akart túlélni, és úgy élt és él, hogy abba sokszorosan belehalt már.” (Jegyezzük meg itt zárójelben: a rokonszenv kölcsönös. Az *És* 2005. március 11-ei számában például Cs. Gyimesi Éva emeli piedesztálra fiatal szimpatizánsát, a lapjával együtt (*Készül-e a bárka?*). A reformkor súlyos bajainak közepette a reménység hordozója volt a *Honderű* nemzedéke – írja. Akárcsak „Erdélyben most *A Hét* című lap szerkesztőinek szabadcsapata, akiknek körülrajongott főszerkesztője egy fiatal hölgy, Parászka Boróka. Habitusuk ma nagyon hasonlít a *Honderű*éhez.”) Ritka az a nekrológ, amely arról beszél, miképpen tűnik el, mily röpké gyorsasággal az emléke, életműve is az eltávozottnak: „Az erdélyi irodalom és színház túllépett Sütő művein, sok esetben ezekkel szemben határozta meg magát. Miért? Miért került le a színházi repertoárokról az »ellenzéki« időkből oly kedvvel játszott Sütő-darabok sora? Miről szól ez a szembenállás? Ez az erdélyi mentalitás-, irodalom- és társadalomtörténet igazi kérdése.

Ez a Sütő-életmű legfontosabb kérdése. Ha valóban Sütő eleven emléke a fontos, akkor ezeket a problémákat nem lehet megkerülni, és nem lehet nem beszélni róluk. Mint ahogy szembe kell nézni azzal a ténnyel is, hogy Sütő nem a román–magyar megbékélés ideológusa volt, amelyet véráldozattal képviselt. Sütő a bezárkózó, magyar nacionalizmus képviselőjeként szólalt fel, amely rímelt a román nacionalizmus offenzív változatára, s amelybe kódolva volt a konfliktus. És ő ezt a konfliktust vállalta akár úgy is, hogy áldozatává válik.” S hogy a kör teljes legyen, a nekrológszerző visszatér a kezdőponthoz: „Sütő nem tudott elszámolni a saját múltjával (amelynek fontos részleteit, a Földes-dossziét Stefano Bottoni tárta fel). Nem volt magával szemben olyan kíméletlenül őszinte, mint Eörsi István.”

Két lehetőség van, vázolja Parászka Boróka: „hagyni, hogy Sütő András emlékét végképp eltemesse a semmitmondó, fecsegő giccs”. Vagy: „Vagy ragaszkodni a múlt-hoz, Sütő Andráshoz, és addig olvasni műveit, kutatni a levéltárakat, amíg meg nem értjük, milyen rendszer van mögöttünk, és kik vagyunk mi, akik abból a rendszerből születünk, és annak a rendszernek vagyunk az örökösei.”

A nekrológ, hangnemét tekintve túl van a jó ízlés határain. Hogy ez rendben van-e, az maradjon meg a szerző talán későbbi, érettebb éveinek megválaszolendő kérdéséül, egyben morális feladatául. Ezzel a hangnemmél tehát nem kezdhetünk semmit.

A javaslattal igen: valóban, Sütő András műveit olvasni kell. S akkor megértjük, belőlük megértjük, milyen rendszer van mögöttünk, vagy, pontosítsunk, a romániai kisebbségi magyarság mögött. Prekonceptiók gyártása és lobogtatása helyett, hebrencs totemdöntés, díszletbontás és romeltakarítás előtt csak olvasni kell e műveket, s hagyni, hogy az író felelősségérzetének etikájával, a forma esztétikumával hassanak ránk.

Csak hagyni kell, hogy az irodalom végezze a dolgát.

A vita tanulságait pedig ki-ki vonja le magának: határon innen és túl. ❧